

historiografie relatívne novú entitu, ktorá zatiaľ nemá jednoznačne definovaný objekt a predmet svojho výskumu vrátane adresných pracovných postupov.

Štúdia je sondou do problematiky konceptualizácie² environmentálnych dejín na Slovensku na základe rešerše zahraničnej literatúry a prác slovenských bádateľov. Chronologické hľadisko akcentuje obdobie od konca stredoveku a novoveku, pretože holistický výskum životného prostredia človeka v starších historických etapách využíva aj databázy (archeobiodáta) z prostredia environmentálnej a krajinnej archeológie. Cieľom príspevku je načrtnúť teoreticko-metodické východiská predmetnej disciplíny vrátane jej ďalších súvislostí v rámci histórie.

Náčrt vývoja environmentálnych dejín, definície disciplíny

Doterajší vývoj environmentálnej histórie, jej charakteristiku, výskumné smery a ich kontexty približuje internetová encyklopédia Wikipedia³, štúdie L. Jelečka⁴ a článok F. Lochera a G. Queneta⁵. Naše zhrnutie bude preto iba rámcové.

Vznik súčasnej environmentálnej histórie je spätý s vývojom americkej historiografie 19. a 20. storočia. V tomto období sa rozvíjali napr. dejiny amerického Západu a tzv. intelektuálna história (dejiny environmentálneho myslenia), ale i ďalšie spoločenské a prírodné vedy: sociokultúrna antropológia, ekológia a geografia (fyzická, sociálna a historická).⁶ Ako samostatný vedný odbor sa environmentálne dejiny začali formovať koncom 60. rokov 20. storočia v USA. Počiatky tejto disciplíny poznačilo environmentálne hnutie, ktoré vznikalo ako odpoveď na zhoršujúci sa stav životného prostredia.⁷

Inšpiráciou a zároveň predmetom kritiky niektorých predstaviteľov environmentálnych dejín boli aj diela autorov historiografickej školy *Annales* (napr. F. Braudela, E. Le Roy Ladurieho, A. Corvola a ďalších).⁸ Napr. R. D. Grove polemizoval s dielom F. Braudela o Stredomorí v dobe Filipa II. Tvorcovi monografie vyčítal najmä statickosť popisu súdobej situácie⁹ a prehliadnutie deštruktívneho vplyvu starovekej spoločnosti na svoje (životné) prostredie.¹⁰

² Konceptualizácia je pomenúvanie, opisovanie a definovanie entít, ako aj ich vzájomných vzťahov. Súčasťou konceptualizácie je aj odvodzovanie dôsledkov, ktoré z týchto vzťahov vyplývajú. V našej štúdiu konceptualizáciu stotožňujeme s jej cieľom (náčrt teoreticko-metodických východísk environmentálnej histórie a ich kontextov v rámci histórie).

³ Environmental history [online]. Dostupné na internete: <https://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_history>. Toto heslo na Wikipedii (na rozdiel od mnohých v slovenskom alebo českom jazyku) je produktom kolektívu renomovaných bádateľov.

⁴ JELEČEK, Leoš. Nová historiografie? Environmentální dějiny v USA: Vývoj, metodologie, výsledky. In Český časopis historický, 1994, roč. 92, č. 3, s. 511-540. JELEČEK, Leoš. Environmentální dějiny: Jejich vznik, konceptualizace a institucionalizace (USA, Evropa, Svět). In Annales historici Presovensis, 9/2010, s. 247-274.

⁵ LOCHER, Fabien – QUENET, Grégory. Environmental History: The Origins, Stakes and Perspectives of a New Site for Research. In Revue d'histoire moderne et contemporaine, 2009, Vol. 4, No. 56-4, pp. 7-38.

⁶ JELEČEK, Nová, ref. 4, s. 513, 515-517.

⁷ Bližšie Environmental history, ref. 3.

⁸ JELEČEK, Environmentální, ref. 4, s. 249, LOCHER – QUENET, ref. 5, p. 14.

⁹ Tradičná historiografia totiž prírodu (alebo v širšom zmysle slova životné prostredie) spravidla chápe ako statický, nemenný alebo iba málo sa meniaci rámec ľudských dejín.

¹⁰ HUDEČEK, Ondřej. K několika důvodům nezájmu o environmentální dějiny mezi českými historiky a historičkami. In Dějiny – Teorie – Kritika, 2012, roč. 7, č. 2, s. 247.

Pojem „environmentálna história“ zaviedol do praxe R. Nash, ktorý v roku 1970 začal na Kalifornskej univerzite vyučovať kurz „americké environmentálne dejiny“.¹¹ Zároveň sa pokúsil definovať úlohu novej disciplíny: „... nazeráť na krajinu ako na druh historického dokumentu, do ktorého Američania písali svoju históriu a ideály.“¹² Výťah z prednášanej problematiky publikoval pod názvom „Americké environmentálne dejiny: nová oblasť výučby“.¹³ Environmentálnu históriu tu prezentoval ako nový vedný odbor skúmajúci (negatívne) vplyvy ľudskej spoločnosti na prírodné prostredie v minulosti. Z koncepčného hľadiska išlo v podaní R. Nasha o dejiny environmentálneho myslenia a politiky.

Základy vedeckého aparátu environmentálnych dejín vytvoril D. Worster, líder danej disciplíny v USA. Vedecké dielo tohto bádateľa výrazne ovplyvnila konferencia OSN o životnom prostredí, konaná v Štokholme (1971). Inšpirovaný jej závermi sformuloval postuláty o tzv. dvoch dejinách, ktoré sa líšia z kvalitatívneho hľadiska: „Pokiaľ každý z nás má teraz dve vlasti, o ktoré sa má starať, potom musíme tvoriť dvojité dejiny, svojej vlasti a svojej planéty Zeme.“¹⁴ Táto „dvojité dejiny“, obohacujúca vzájomné pôsobenie ľudských dejín a dejín prírody, podľa Worstera tvorí jednu entitu – environmentálnu históriu alebo tiež nové dejiny (angl. *new history*)¹⁵, ktoré majú, resp. môžu nahradiť doterajšiu historiografiu novým, syntetizujúcim odborom¹⁶. Kreovaním „novej“ historickej paradigmy jej autor zrejme reagoval na procesúalnu alebo tiež novú archeológiu (angl. *processual*, príp. *new archaeology*)¹⁷, ktorá sa sformovala v Severnej Amerike na prelome 50. a 60. rokov minulého storočia.¹⁸ Environmentálna história by teda integrovala humanitné odbory vrátane histórie, historickej geografie, archeológie, ako i časť prírodných vied (geografiu, ekológiu, environmentalistiku).

Ako editor (a spoluautor) súboru esejí s bizarným názvom „*Konce Zeme: Perspektívy modernej environmentálnej histórie*“¹⁹ D. Worster zásadne ovplyvnil kreovanie nového odboru a zároveň vytvoril súčasnú – ekologickú – koncepciu environmentálnej histórie.²⁰

V tomto diele sa nachádzajú i jeho štúdie, v ktorých precizoval koncept i paradigmu konkrétnej disciplíny. Dôvody a súvislosti jej etablovania v rámci

¹¹ NASH, Roderick. American Environmental History: A new teaching frontier. In *Pacific Historical Review*, 1972, vol. 41, no. 3, p. 362.

¹² JELEČEK, Nová, ref. 4, s. 518.

¹³ NASH, ref. 11, pp. 362-372.

¹⁴ JELEČEK, Nová, ref. 4, s. 511.

¹⁵ WORSTER, Donald. History as Natural History. An Essay on Theory and Method. In *Pacific Historical Review*, 1984, vol. 53, no. 1, p. 12.

¹⁶ SEMOTANOVÁ, Eva. Historická geografie českých zemí. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006, s. 16-17.

¹⁷ WIEDERMANN, Egon. Informácia o vzťahu environmentálnej histórie a prehistórie (osobná komunikácia). E-mail: ewiedermann@ukf.sk (29. 9. 2017).

¹⁸ Bližšie napr. WILLEY, Gordon, R. – PHILLIPS, Phillip. *Method and Theory in American Archaeology*. Chicago: University of Chicago Press, 1958; BLATTER, Michael. *The Goddess and the Bull. Çatalhöyük: An Archaeological Journey to the Dawn of Civilization*. New York: Free press, 2005.

¹⁹ WORSTER, Donald (ed.). *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History (Studies in Environment and History)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

²⁰ Bližšie ISENBERG, Andrew, C. *A New Environmental History*. In ISENBERG, Andrew, C. (ed.). *The Oxford Handbook of Environmental History*. Oxford: Oxford University Press, 2014, pp. 1-20.

(historickej) vedy načrtol v príspevku „Zraniteľná Zem: Smerovanie k planetárnej²¹ histórii“.²² V záverečnej štúdii „Dodatok: Venovať sa environmentálnym dejinám“²³ Worster zdôraznil význam odboru pre poznanie vzťahu človeka a životného prostredia minulosti, pričom vyzdvihol potrebu zahrnúť do úvah a tvorivej práce bádateľov (aj) environmentálne aspekty.

D. Worster rozpracoval tri hlavné smery alebo dimenzie výskumu environmentálnych dejín²⁴: 1. rekonštrukcia prostredia v minulosti (v zmysle životného i geografického prostredia)²⁵; 2. materiálna kultúra spoločnosti a výrobné spôsoby (ako výrobné technológie menili vzťahy človeka a prírody, resp. ako ľudský jedinec pretváraním prírody menil sám seba)²⁶; 3. ako kultúry spoločnosti vnímajú vplyv prírody a získavajú ekologický aspekt (ako zákony/legislatíva, pojmy, mýty a etika odrážajú kolíziu človeka s prírodou)²⁷.

V Európe sa environmentálne dejiny etablovali pomalším tempom ako v USA. Štúdium životného prostredia človeka v rámci historickej vedy totiž do 80. rokov minulého storočia saturovali historická geografia a historická ekológia, príp. historická environmentalistika.²⁸ Téma interdisciplinárneho výskumu vzťahov

²¹ Termín „planetárny“ treba chápať v zmysle holistický, celostný (t. j. komplexný).

²² WORSTER, Donald. The Vulnerable Earth: Toward a Planetary History. In WORSTER, ref. 19, pp. 3-23.

²³ WORSTER, Donald. Appendix: Doing Environmental History. In WORSTER, ref. 19, pp. 289-308.

²⁴ Pozri tiež WILLIAMS Michael. The Relations of Environmental History and Historical Geography. In Journal of Historical Geography, 1994, vol. 20, no. 1, p. 8; JELEČEK, Nová, ref. 4, s. 534-535, JELEČEK, Environmentální, ref. 4, s. 256. S Worsterovým modelom výskumných smerov polemizuje napr. J. D. Hughes, ktorý navrhol odlišné dimenzie tematického záberu environmentálnych dejín: 1. príroda a kultúra (nature and culture), 2. historické a vedecké metódy (historical and scientific methods), 3. časopriestorové hľadisko (scale in time and space). Bližšie HUGHES, Donald, J. Three dimension of Environmental History. In Environment and History, 2008, vol. 14, no. 3, pp. 319-330.

²⁵ Ide skôr o historickú ekológiu.

²⁶ Tento smer možno označiť za politicko-ekonomické environmentálne dejiny.

²⁷ Alebo tiež politicko-sociálna environmentálna história, ktorá môže byť inšpiráciou pre bádateľov z oblasti kultúrnych a politických dejín. V tejto súvislosti pozri: LENOVSÝ, Ladislav – BINETTI, José M. – JANÍKOVÁ, Mária. Ambivalence in interpretations of multiculturalism as a problem of forming ethico-axiological foundations in an integrated society. In European Journal of Science and Theology, 2018, vol. 14, no. 4, pp. 49-58; BOCÁNOVÁ, Martina – SLOBODOVÁ-NOVÁKOVÁ, Katarína. Addressing the issues of poverty and social exclusion of the city's inhabitants on principles based on christianity. In European Journal of Science and Theology, 2018, vol. 14, no. 4, pp. 85-93; AMBRÓZY, Marián – KRÁLIK, Roman – MARTIN, José, G. Determinism vs freedom: Some ethics-social implications. In Xlinguae, 2017, vol. 10, no. 4, pp. 48-57; ROUBALOVÁ, Marie – ZALEC, Bojan – KRÁLIK, Roman. Meaning, necessity, and value of obedience according to the sidra „Lech- lech“ in rabbinical tradition. In Xlinguae, 2018, vol. 11, no. 2, pp. 51-59; KRÁLIK, Roman – ROUBALOVÁ, Marie – LENOVSÝ, Ladislav – TUSKA, Tünde – KRÁLJ-VUKSIC, Sandra. Taanit bechorim (Fast of the first-born) in rabbinic judaism. In Xlinguae, 2018, vol. 11, no. 2, pp. 17-23.

²⁸ Bližšie napr. HOLEC, Roman. Miesto a perspektívy environmentálnej histórie v systéme dejín vied a techniky. In Veda a technika v dejinách Slovenska 5. Liptovský Mikuláš 1991, s. 62-63. V súčasnosti sa analogickou problematikou zaoberá aj história krajiny (angl. landscape history). Bližšie KONKOLY-GYURÓ, Éva. Highlight of the Landscape Historical Research. In BALÁSZ, Pál – KONKOLY-GYURÓ, Éva (eds.). Workshop on Landscape History. Proceedings. Sopron: University of West Hungary Press, 2010, pp. 5-10.

kultúry, technológie a prírody v čase sa stala východiskom založenia Európskej asociácie pre environmentálne dejiny (EAEH) v roku 1989, ktorá sa o decénium neskôr (1999) transformovala na Európsku spoločnosť pre environmentálnu históriu (ESEH).²⁹

Napriek tradícii a osobnostiam formátu D. G. Licharda, J. Š. Petiana (Petényi), E. D. Bláasyho alebo M. Greisingera slovenská (podobne ako česká) historická obec dosiaľ prejavila iba malý záujem o environmentálne dejiny.³⁰ Väčšina domácich autorov totiž svoje práce orientuje do rôznych oblastí historiografie (historická geografia, hospodárske dejiny, historická demografia atď.). Iní bádatelia začleňovanie svojich publikačných výstupov do okruhu environmentálnej histórie vnímajú skôr implicitne.³¹

²⁹ JELEČEK, Environmentální, ref. 4, s. 261-264, LOCHER – QUENET, ref. 5, pp. 12-22, KOLÁŘOVÁ, Hana. Co jsou a kde se vzaly environmentální dějiny. In Bedrník, 2005, roč. 3, č. 1, s. 12-13. Prehľad vývoja environmentálnej histórie v Európe v období rokov 1994 až 2004 prináša WINIARTER, Verena (ed.). Environmental History in Europe from 1994 to 2004: Enthusiasm and Consolidation. In Environment and History, 2004, vol. 10, no. 4, pp. 501-530.

³⁰ HRONČEK, Pavel. Problematika environmentálnych dejín na Slovensku. In Forum Historiae, 2017, roč. 11, č. 1, s. 11-12.

³¹ Koncept environmentálnych dejín naplňajú diela R. Holeca (HOLEC, Miesto, ref. 28, s. 60-67, HOLEC, Roman. Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí. Bratislava: HiÚ SAV, 2014, HOLEC, Roman. Teoretické úvahy o dejinách životného prostredia a ekologickom vedomí v stredo-európskom kontexte. In HRONČEK, Pavel (ed.). Quaestiones rerum naturalium. Krajina a životné prostredie Slovenska od začiatku intenzívneho využívania človekom. Vol. 2, Supplement. Banská Bystrica: FPV UMB, 2015, s. 9-32.), P. Hrončeka (HRONČEK, Pavel. Environmental History of the Landscape. Case Study of Brusno. Banská Bystrica: FPV UMB, 2014, HRONČEK, Pavel. História krajiny a environmentálne dejiny krajiny. In Zborník Kysuckého múzea 16. Čadca: Kysucké múzeum, 2014, s. 9-21, HRONČEK, Pavel. Možnosti využitia interdisciplinárnych výskumných metód v histórii, pri výskume historickej krajiny a historických krajinných prvkov. In Zborník Kysuckého múzea 16. Čadca: Kysucké múzeum, 2014, s. 21-64, HRONČEK, Pavel. Časopriestorové transformácie krajiny Lučatínskeho prielomu (Environmentálne dejiny krajiny). In HRONČEK, Pavel (ed.). Quaestiones rerum naturalium. Krajina a životné prostredie Slovenska od začiatku intenzívneho využívania človekom. Vol. 2, Supplement. Banská Bystrica: FPV UMB, 2015, s. 99-170, HRONČEK, Pavel. Prehistória a protohistória vo vzťahu k environmentálnym dejinám. In Acta regionalia, 2016, roč. 12, č. 1-2, s. 462-475), P. Chrastinu (CHRASTINA, Peter. Rekonštrukcia počasia v regióne stredného Podunajska a priľahlej časti Podunajskej nížiny v 2. polovici 2. storočia. In Historická geografia 30. Praha: HiÚ AV ČR, 1999, s. 41-51, CHRASTINA, Peter. Vývoj využívania krajiny Trenčianskej kotliny a jej horskej obruby. Nitra: FF UKF, 2009, CHRASTINA, Peter. Historická geografia na Slovensku: minulosť, súčasnosť a perspektívy. In Historická geografia 33. Praha: HiÚ AV ČR, 2005, s. 420-432, CHRASTINA, Peter. Historical Geography in the 21st Century. In Annales Univ. Apulensis. Series Historica 13, 2009, pp. 183-195, CHRASTINA, Peter. Pivnica: krajina – človek – kultúra slovenskej enklávy v srbskej Báčke. In Svedectvá slovenského dolnozemskeho bytia. Aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 187-201, CHRASTINA, Peter. Les v industriálnej krajine Prievidzskej kotliny (rekonštrukcia vývoja na profiloch kultúrnokrajinných vrstiev). In Pozitívne odkazy minulosti k zefektívneniu práce v lesníctve. Zborník príspevkov z odbornej informačnej konferencie s medzinárodnou účasťou 25.-26. apríla 2012 vo Zvolene. Zvolen: LESY SR, 2013, s. 114-124, CHRASTINA, Peter. Dudváh, Blava a Holeška v Notíciách Nitrianskej stolice (historicko-geografický výskum a environmentálne dejiny). In Forum Historiae, 2017, roč. 11, č. 1, s. 52-64, CHRASTINA, Peter – BOLTÍŽIAR, Martin. Nové Sady: historický land use rurálneho sídla v nížinnej poľnohospodárskej krajine západného Slovenska. In Studia Historica Nitriensia 13. Nitra: FF UKF, 2006, s. 187-201,

K dôvodom, príčinám a súvislostiam indiferentného postoja historičiek a historikov k predmetnej disciplíne sa vyjadrili O. Hudeček³² a E. Semotanová³³, ktorí polemizujú s Jelečkovým (americkým) konceptom environmentálnej histórie. Ich kritika smeruje k (možnej) ideologickej previazanosti disciplíny s environmentálnym hnutím a filozofickou ekológiou. Rozporuplne hodnotia i myšlienku o nahradení historiografie „komplexnejšími“ environmentálnymi dejinami, ako aj úvahy o vzniku novej koncepcie ľudských dejín na báze predmetnej disciplíny. L. Jelečkovi ďalej vyčítajú nejasne vytyčenú úlohu a funkciu environmentálnej histórie v systéme humanitných vied, príp. v historiografii. Obom autorom chýba aj teoreticko-metodická štúdia, ktorá by precizovala identitu nového odboru adaptovaného na domáce pomery.

Základná myšlienka environmentálnych dejín, ktorou je začlenenie človeka do prírody v rámci dejinného vývoja, je prirodzeným dôsledkom premien (historického) myslenia súdobej spoločnosti a jej intelektuálnych potrieb a priorít. Daný aspekt teda možno prijať aj ako nový impulz, osnovu „iného“ nazerania na komplikovaný a zároveň špecifický fenomén historických javov, procesov a ich súvislostí. Aktívny (alebo aktívnejší) záujem a účasť zástupcov slovenskej historickej obce na diskusii o konceptualizácii environmentálnej histórie pritom nie je v kontradikcii s konkrétnymi výskumnými úlohami histórie, ktorá by nemala hľadať alternatívnej cesty k štúdiu interakcií človeka a prírody v minulosti vylúčiť zo svojho vedeckého portfólia.³⁴

CHRASTINA, Peter – BOLTÍŽIAR, Martin. Senváclav: krajina – človek – kultúra slovenskej enklávy vo Vyšegrádskejších vrchoch. In *Studia Historica Nitriensia* 15. Nitra: FF UKF, 2011, s. 53-86, CHRASTINA, Peter – RÁCOVÁ, Katarína – BRŮNA, Vladimír. Bridges over the Váh River in the Territory of the Nitra County in the first half of 18th Century (According to Notitia Hungariae Historico-geographica by Matthias Bel). In *Revista Transilvania*, 2015, vol. 9, no. 5-6, pp. 79-86, CHRASTINA, Peter – RÁCOVÁ, Katarína – ŠIMŮNEK, Robert. Ore Minerals of the Nitra County According to Notitia Hungariae Historico-geographica by Matthias Bel. In *Revista Transilvania*, 2017, vol. 11, no. 4-5, pp. 118-126), P. Maliniaka (MALINIÁK, Pavol. Najstaršie zmienky o hraničných stromoch vo Zvolenskej kotline. In BENČAĽ, Tibor (ed.). *Krajinné štruktúry a mimolesná vegetácia Zvolenskej kotliny*. Banská Bystrica: Partner, 2004, s. 5-12, MALINIÁK, Pavol. Vlk v stredovekej ľudovej kultúre na Slovensku. In KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav (eds.). *Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5.-6. II. 2003 v Banskej Bystrici*. Bratislava: Chronos, 2004, s. 235-246, MALINIÁK, Pavol. Krajina a človek Zvolenskej kotliny v stredoveku. Banská Bystrica: FHV UMB, 2009, MALINIÁK, Pavol. Les a lesná výroba v zázemí banských miest vo Zvolenskej stolici v 14. – 17. storočí. In MALINIÁK, Pavol et al. *Lesy v dejinách Zvolenskej stolice. Lesné remeslá v kultúre a zamestnaní obyvateľstva v stredoveku a ranom novoveku*. Banská Bystrica: Lesy SR; Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce, 2011, s. 29-60; 131-138, MALINIÁK, Pavol. Mlynárstvo na strednom Pohroní v stredoveku a na začiatku novoveku. In ŽILÁK, Ján – HRONČEK, Pavel (eds.). *Z histórie technicko-hospodárskeho využitia vodných tokov na strednom Pohroní*. Banská Bystrica: Centrum vedy a výskumu FHV UMB, 2011, s. 30-45, MALINIÁK, Pavol. Úlovky, dary a jelene v maštali. Sociálne a kultúrne pozadie poľovníctva vo Zvolenskej stolici. In DVORÁKOVÁ, Daniela et al. *Človek a svet zvierat v stredoveku*. Bratislava: VEDA, 2015, s. 393-408).

³² HUDEČEK, ref. 10, s. 251-252, 255-260.

³³ SEMOTANOVÁ, Eva. Historiografie, geografie a historická geografie – metodologické průsečníky na prahu třetího tisíciletí. In *Klaudyán: Internetový magazín pro historickou geografii a environmentální dějiny*, 2000, roč. 1, č. 1. Dostupné na internete: <<https://klaudyan.psmart.cz/clanek.php?id=11>>.

³⁴ SEMOTANOVÁ, Historická, ref. 16, s. 17-18.

Dnes existuje niekoľko definícií alebo názorov na podstatu a obsah environmentálnych dejín, ktoré sa navzájom líšia. Tento fakt odráža nielen pluralitu, dynamiku a myšlienkovú diverzitu, ale i teoretickú „nezrelosť“ odboru a jeho paradigmy.³⁵

Podľa D. Worstera sú „environmentálne dejiny tvorené vzájomným ovplyvňovaním ľudskej spoločnosti a prírodného prostredia v minulosti“³⁶. Analogicky ich chápe aj D. Hughes: „Environmentálna história... hľadá poznanie toho, ako ľudské bytosti žili, pracovali a mysleli vo vzťahu k zvyšku prírody v priebehu zmien prinášaných časom.“³⁷

J. R. McNeill charakterizuje environmentálne dejiny ako „históriu vzájomných vzťahov medzi ľudstvom a zvyškom prírody“³⁸. Tiež uvádza, že história a človek sa vždy vyvíjali v rámci prírody – obidve entity teda budú od nej naďalej závisieť.

K otázke environmentálnej histórie sa vyjadrili aj M. Agnoletti a S. Neri Serneri: „Environmentálne dejiny predstavujú súbor rôznych originálnych heuristických výskumov s cieľom komplexného štúdia vzťahov medzi človekom a prírodou/životným prostredím v ich historickej dynamike.“³⁹

Podobne na environmentálnu históriu, jej obsah i ciele nazerá J. Hermand, podľa ktorého sa environmentálna história „... zaoberá historickými príčinami zložitého vzťahu medzi človekom a prírodou, ďalej na základe získaných poznatkov definovaním scenárov na zmenu uvedeného vzťahu a napokon hľadaním ciest na dosiahnutie historicky nového vzťahu človeka a prírody. Venovať sa len možným nebezpečenstvám pre človeka zo strany prírody a jej znehodnocovaniu by predstavovalo výrazné zúženie vedeckého potenciálu, ktorý táto interdisciplinárna veda obsahuje“⁴⁰.

L. Jeleček, propagátor environmentálnej histórie v strednej (stredovýchodnej) Európe charakterizuje túto disciplínu implicitne: [environmentálne dejiny sú] „samostatný transdisciplinárny vedný odbor vytvorený spočiatku v reakcii na najrôznorodjšie environmentálne problémy postindustriálnej spoločnosti USA a následne celého sveta“⁴¹.

Vyššie uvedené sentencie sa v hlavnej myšlienkovvej podstate zhodujú a čiastočne prekrývajú. Environmentálne dejiny teda možno chápať ako transdisciplinárny systémový výskum zložiek, interakcií a väzieb v krajine (v širšom slova zmysle životnom prostredí), ktorý zahŕňa i človeka (ľudskú spoločnosť) a jeho aktivity v historickom časopriestore.

V súlade s F. Žigraiom považujeme túto disciplínu za súčasť historickej vedy, ktorá stojí na kontakte histórie a environmentalistiky.⁴² Objekt i predmet envi-

³⁵ JELEČEK, Environmentální, ref. 4, s. 254.

³⁶ WORSTER, Appendix: Doing Environmental History. In WORSTER, ref. 19, p. 289.

³⁷ HUGHES, J. Donald. What is Environmental History? Cambridge: Polity Press, 2016, p. 1.

³⁸ McNEILL, R. John. Observations on the nature and culture of environmental history. In History and Theory, Theme Issue 42, 2003, p. 6.

³⁹ AGNOLETTI, Mauro – SERNERI Neri Simone. Environmental History and other Histories. A Foreword. In AGNOLETTI, Mauro – SERNERI Neri Simone (eds.). Environmental History IV. The Basic Environmental History, 2014, p. v-ix.

⁴⁰ HERMAND, Jost. Umweltgeschichte wozu? In BAYERL, Günter – FUCHSLOCH, Norman – MEYER, Thorsten (eds.). Umweltgeschichte. Methoden, Themen, Potentiale. Hamburg: Waxmann, 1996, pp. 303-308.

⁴¹ JELEČEK, Environmentální, ref. 4, s. 256.

⁴² ŽIGRAI, Florin. Position, meaning and tasks of meta-environmental history – some meta-scientific remarks. In JELEČEK, Leoš et al. (eds.). Dealing with diversity. 2nd International Conference

environmentálnych dejín je rovnaký ako objekt a predmet histórie (ľudská spoločnosť, resp. dejiny ľudskej spoločnosti). V širšom slova zmysle sú predmetom environmentálnej histórie vzťahy človeka (spoločnosti) a životného prostredia v minulosti.

Poznámky ku konceptualizácii v environmentálnych dejinách na Slovensku

Environmentálne dejiny sú úzko naviazané na fenomén životného prostredia (angl. *environment*). Túto skutočnosť odráža schéma R. Holeca (schéma 1). Obsah tohto názvoslovía však historici chápu implicitne, „širšie“ ako bádatelia z prostredia prírodných vied. V histórii sa pojem „životné prostredie“ zároveň (nesprávne) používa aj ako synonymum termínu „krajina“⁴³ alebo „prírodné prostredie“.

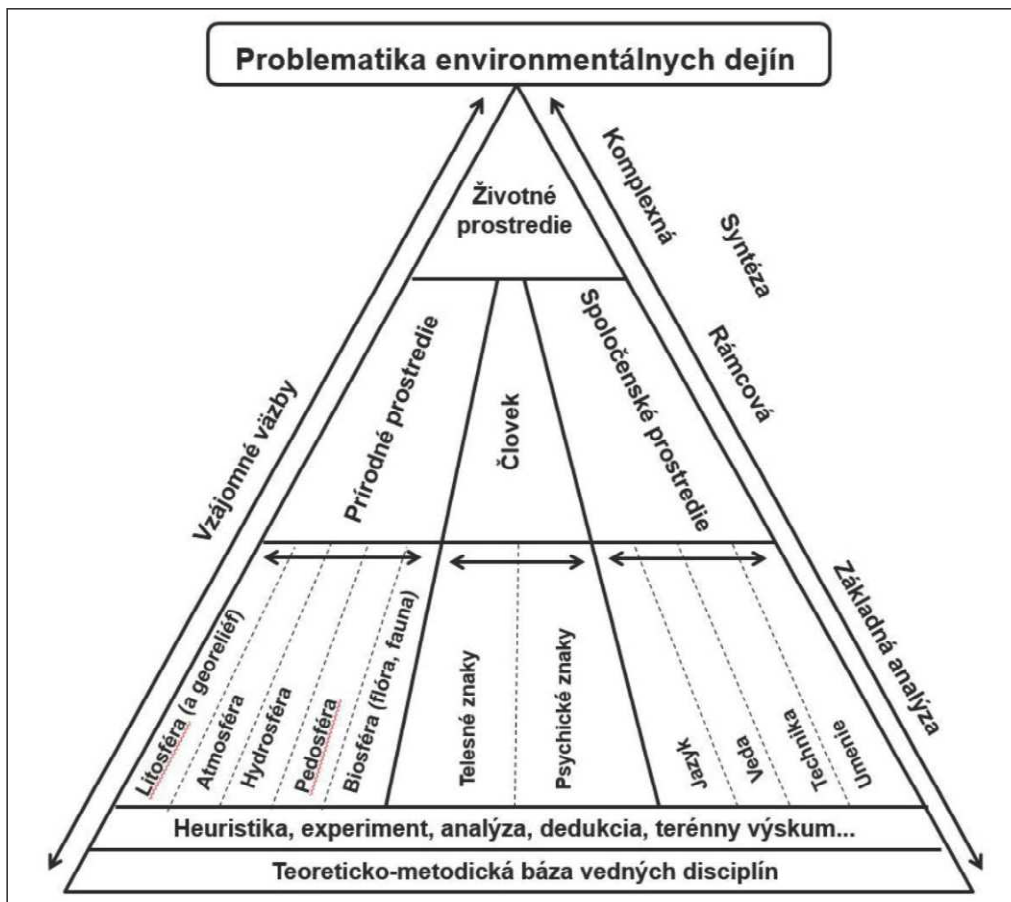

Schéma 1. Vzťahy v životnom prostredí (v krajine) vs. environmentálne dejiny.
Zdroj: HOLEC, Miesto, ref. 28, s. 63 (upravili P. Hronček, P. Chrastina).

of the European Society for Environmental History Prague 2003: Proceedings. Prague: Charles University, Faculty of Science, 2003, p. 303-304.

⁴³ Vývoj a prehľad názorov na pojem „krajina“ uvádza CHRASTINA, Peter. Krajina ako jeden zo styčných fenoménov prírodných a spoločenských vied. In Acta Nitriensiae 4. Nitra: FF UKF, 2001, s. 333-344. Ďalšie aspekty krajiny sú spracované v nasledujúcich prácach: CHRASTINA, Peter. Krajina a jej využívanie ako fenomén historickogeografického výskumu. Teoretické aspekty. In Acta Nitriensiae 16. Interdisciplinárne dialógy. Nitra: FF UKF, 2014, s. 81-114, BOLTÍŽIAR, Martin – CHRASTINA, Peter – KRAMÁREKOVÁ, Hilda et al. Výskum krajiny v príkladových štúdiách. Nitra: FPV UKF, 2014, s. 6-24, TRPÁKOVÁ, Ivana. Krajina ve svetle starých pramenů. Praha: Lesnická práce, 2013, s. 10-17.

Zámena či rovnoznačnosť obsahovo kontrastných pomenovaní „životné prostredie“ a „krajina/prírodné prostredie“ sa objavuje napr. na konferenciách, kde sú tieto termíny používané nesprávne alebo vôbec. Má historik (alebo historicko-environmentálne mysliaci špecialista) rozumieť obsahu týmto pojmov a navzájom ich diferencovať? Domnievame sa, že áno. Terminológia, resp. jej korektné používanie odborníkmi je totiž v súlade s kvalifikovaným štúdiom vzájomného vzťahu ľudskej spoločnosti a prírody v minulosti.

Z hľadiska historikovej práce možno „životné prostredie“ charakterizovať ako súbor životných podmienok, vzťahov a vplyvov, ktoré umožňujú, formujú a pretvárajú život človeka a spoločnosti, pričom vzájomné vzťahy a závislosti majú obojstranný charakter.⁴⁴

História (a v rámci nej i historická geografia a environmentálne dejiny) pracuje s krajinou ako s priestorovou historickou entitou.⁴⁵ „Krajina“ teda predstavuje územie, ktoré sa po určité obdobie vyvíjalo identicky z politickej i kultúrnej stránky.⁴⁶

Krajinu tvorí synergia prírodných a antropogénnych činiteľov. Prírodné aspekty krajiny, jej fyzickogeografickú štruktúru predstavuje v Holecovej schéme „prírodné prostredie“. Antropogénne činitele, čiže humánno geografické (sociálne) fenomény krajiny, motivované človekom a jeho aktivitami, zasa reprezentuje „spoločenské prostredie“ konkrétneho modelu.

Environmentálnu paradigmu spoločenského myslenia odráža i postavenie environmentálnych dejín v rámci prírodných a spoločenských vied, ktoré načrtol F. Žigrai (schéma 2).⁴⁷ Zo Žigraiovho modelu vyplýva, že environmentálna história leží na rozhraní humanitných, ekologicko-environmentálnych a geografických vied. Preto je ovplyvňovaná humanizáciou, ekologizáciou a environmentalizáciou, ako aj priestorovosťou (geografizáciou). Tieto fenomény synergicky pôsobia na identitu predmetného odboru – a zároveň definujú jeho výskumné témy v rámci histórie.

Environmentálne dejiny „komunikujú“ so spektrom ďalších, na prvý pohľad odlišných disciplín vybavených rôznorodým teoreticko-metodickým aparátom (schéma 3). Prepojenie environmentálnej histórie na ostatné vedné odbory je teda jedinečné, pričom odráža špecifiká konkrétnej témy alebo objekt a predmet výskumu.

Transdisciplinarita environmentálnej histórie sa prejavuje v konkrétnych pracovných postupoch, ktoré viac-menej zodpovedajú metódam súčasného historickogeografického výskumu.⁴⁸ Okrem základných prístupov kritiky prameňov a analytického či syntetického poňatia problematiky možno pri štúdiu interakcií

⁴⁴ HOLEC, ref. 28, s. 62-63.

⁴⁵ Porovnaj napr. LEKAN, Thomas – ZELLNER, Thomas. The Landscape of German Environmental History. In LEKAN, Thomas – ZELLNER, Thomas (eds.). *Germany's Nature. Cultural Landscape and Environmental history*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2005, pp. 1-14.

⁴⁶ BOLTÍŽIAR et al., ref. 43, s. 8.

⁴⁷ ŽIGRAI, Position, ref. 42, p. 303.

⁴⁸ CHRASTINA, Historical, ref. 31, pp. 185-195. K pracovným postupom environmentálnej histórie pozri tiež MacEARCHER, Alan – TURKEL, William, J. (eds.). *Method and Meaning in Canadian Environmental History*. Toronto: Nelson, 2009, BAYERL, Günter – FUCHSLOCH, Noramn

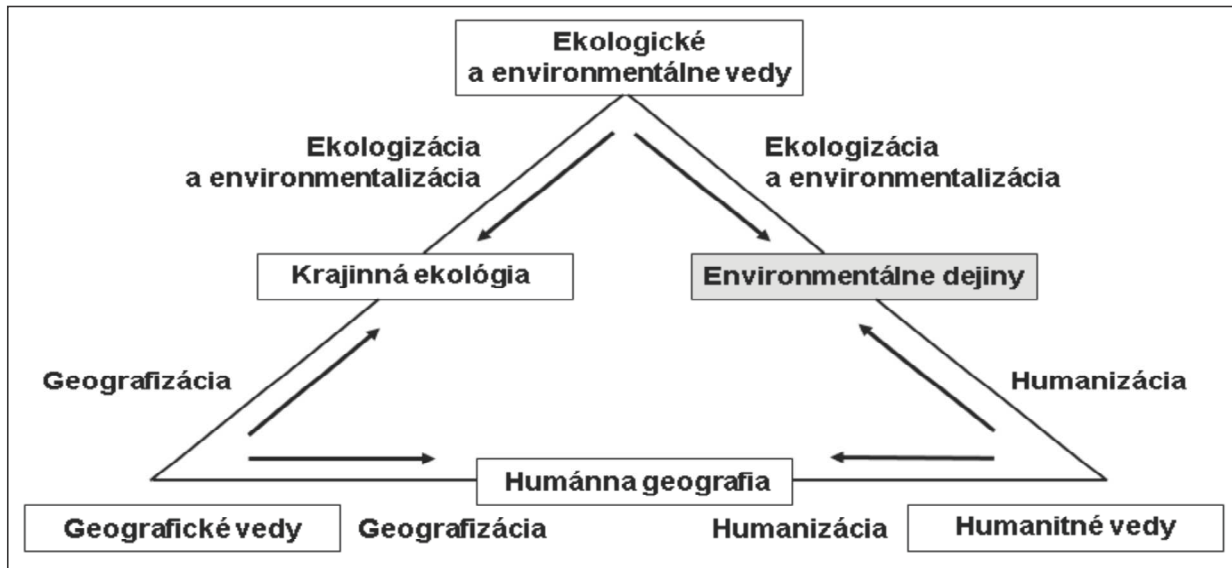

Schéma 2. Pozícia environmentálnych dejín v metavednom trojuholníku aplikovanom na škálu geografických, humanitných a ekologicko-environmentálnych disciplín.

Zdroj: ŽIGRAI, Position, ref. 42, p. 301.

človeka a životného prostredia v minulosti uplatniť metódu spracovania hromadných dát (pred)štatistického obdobia, komparatívnu, typologickú alebo kartografickú metódu.⁴⁹

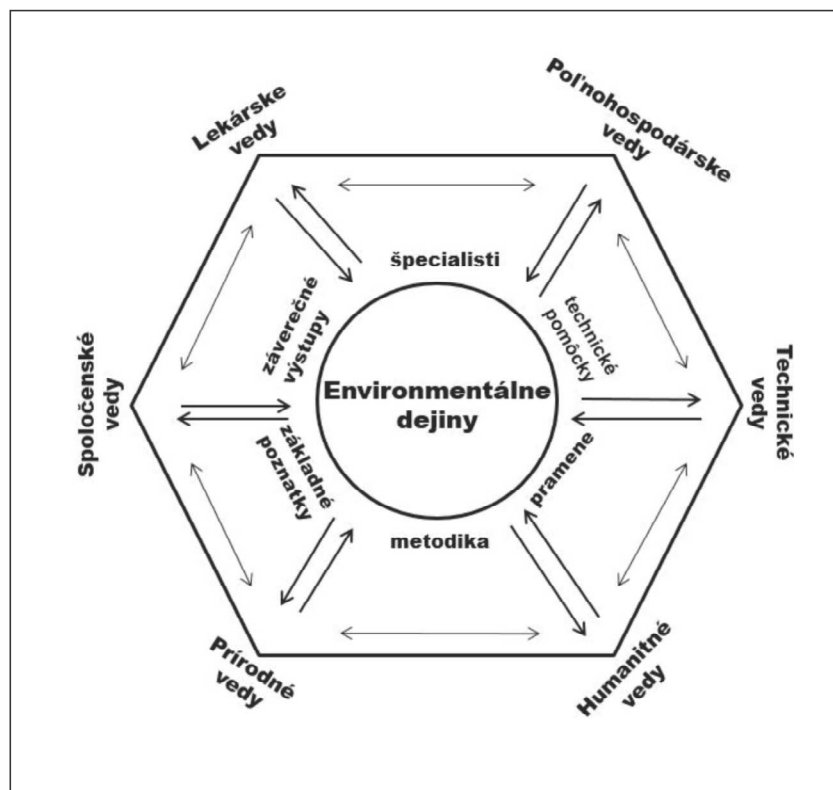

Schéma 3. Transdisciplinarita environmentálnych dejín. Autor: P. HRONČEK.

- MEYER, Thorsten (eds.). Umweltgeschichte. Methoden, Themen, Potentiale. Hamburg: Waxmann, 1996.

⁴⁹ SEMOTANOVÁ, Historiografie, ref. 33, s. 1. K metódam a ich aplikácii pri výskume historickej krajiny pozri tiež CHODĚJOVSKÁ, Eva - SEMOTANOVÁ, Eva - ŠIMŮNEK, Robert. Historické krajiny Čech. Třeboňsko - Broumovsko - Praha. Praha: HiÚ AV ČR, 2015.

Environmentálna história sa zameriava nielen na hľadanie podmieňujúcich princípov a vývojových mechanizmov, ktoré neboli odhalené extenzívnym výskumom (pomocou „tradičných“ metód), ale zároveň rozlišuje nevyhnutné a náhodné príčiny zmien životného prostredia človeka v minulosti. Pri štúdiu týchto kontextov možno efektívne uplatniť metódy intenzívneho výskumu, ktoré majú pôvod v prírodných vedách (v geografii a krajinnej ekológii).⁵⁰

Prvou z nich je kultúrnoekologická charakteristika miestnej krajiny.⁵¹ Predstavuje fenomén ponuky prírodného prostredia pre poznanie fyzického a duchovného rozmeru reakcií človeka alebo spoločnosti pri jeho exploatacii. Človek vlastnosti krajinných prvkov (geologický substrát, sklon a expozícia svahov na území, charakter pôdneho krytu a pod.) poznal empiricky a prispôboval sa im prostredníctvom diferencovaného využívania krajiny (lesy, trávne porasty, orná pôda, vinice, sady, záhrady atď.). Na mapách to implikuje spektrum tried využívania krajiny alebo triedy krajinnej pokrývky CORINE Land Cover na leteckých a družicových snímkach.

Vhodný nástroj analýzy vzťahu humánnogeografických a geoekologických (prírodných) systémov (t. j. relácia človek – krajina/ životné prostredie) v chorickej⁵² alebo regionálnej dimenzii predstavuje vývoj využívania krajiny alebo tiež historický *land use (landscape use)*.⁵³ Ide o pomerne novú disciplínu, ktorá na základe analýzy starých máp alebo leteckých a družicových snímkov identického územia umožňuje formuláciu prognóz dynamiky krajiny prostredníctvom hodnotenia dlhodobých zmien vo využití plôch.⁵⁴

⁵⁰ CHRASTINA, Peter. Humanitné vedy a výskum krajiny. In *Studia Oecologica*, 2010, roč. 4, č. 2, s. 3-17, CHRASTINA, Peter. Výskum krajiny (z aspektu historickej geografie a krajinnej archeológie). In *Folia Geographica*, 2010, roč. 40, č. 16, s. 125-142, TRPÁKOVÁ, Krajina, ref. 43, s. 19-47.

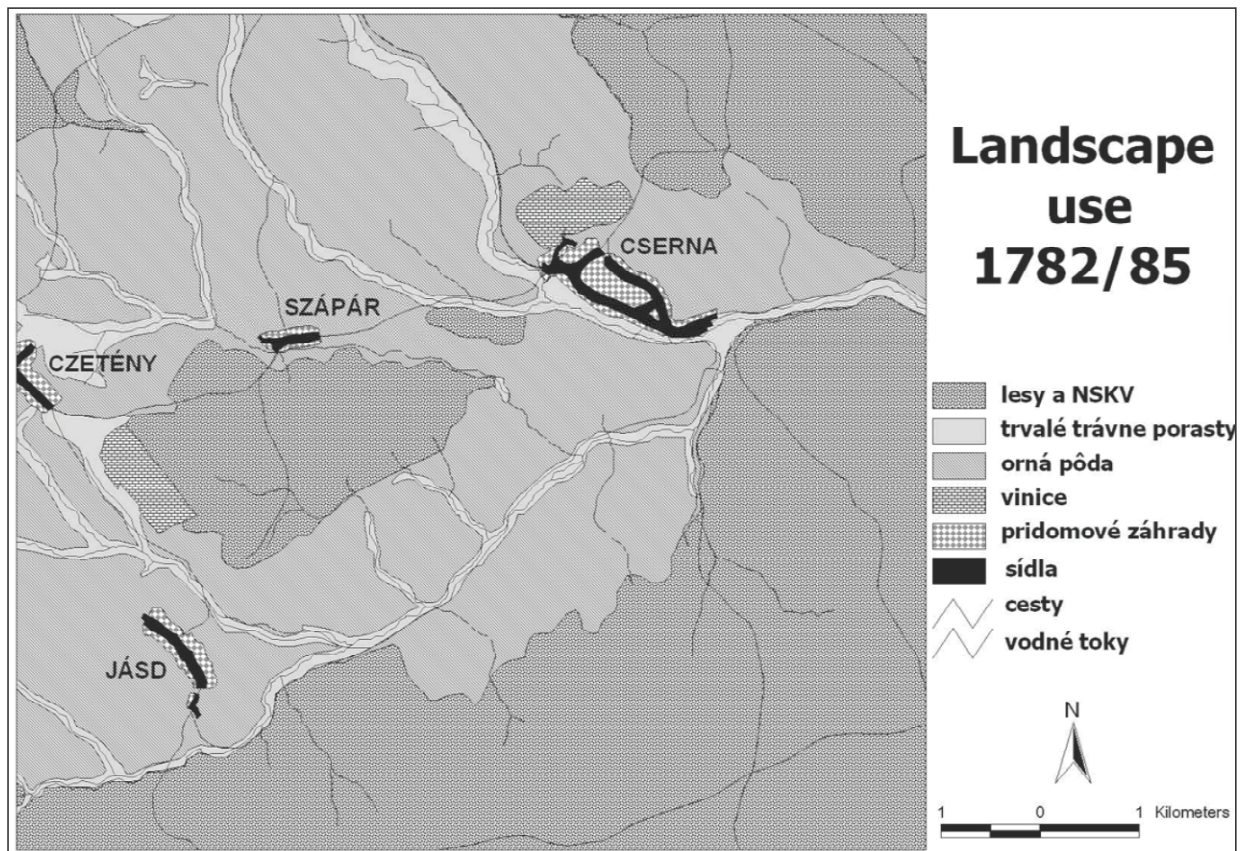
⁵¹ Bližšie napr. CHRASTINA, Peter – BOLTIŽIAR, Martin. Butín: Krajina – človek – kultúra v rumunskom Banáte. In *Studia Historica Nitriensia* 14. Nitra: FF UKF, 2008, s. 165-193, CHRASTINA, Peter – BOLTIŽIAR, Martin. Historicko-kultúrnogeografické črty obcí Cápár, Čerňa a Jášť. In ŠUSTEKOVÁ, Ivana et al. Kultúrne tradície Slovákov v oblasti Bakonského lesa. Nitra: FF UKF, 2008, s. 7-33, CHRASTINA, Peter – KŘOVÁKOVÁ, Kateřina – BRŮNA, Vladimír. Zmeny krajiny v rumunskom Bihore (na príklade slovenskej enklávy Borumlak a Varzaľ). In *Historická geografie* 34. Praha: HiÚ AV ČR, 2007, s. 371-398.

⁵² Geochóra predstavuje jednu z veľkostných kategórií prírodnej štruktúry krajiny. Výmera (plocha) jednotiek chorickej dimenzie sa pohybuje od cca 0,5 ha až do rádovo stoviek km². Znázorňujú sa do máp veľkých až stredných mierok.

⁵³ JELEČEK, Leoš. Environmentalizace vědy, geografie a historické geografie. Environmentální dějiny a výzkum změn land use Česka v 19. a 20. století. In *Klaudyán. Internetový časopis pro historickou geografii a environmentální dějiny*, roč. 4, č. 1, s. 21. Dostupné na internete: <http://www.klaudyan.cz/dwnl/200701/03_jelecek.pdf>. Problematika land use zahŕňa i analýzu prehistorických systémov. Štúdium pravekej/starovekej krajiny a životného prostredia umožňujú postupy krajinnej archeológie. Pri výskume prehistorickej krajiny/ životného prostredia je preto vhodné používať termín „prehistorický land use“ – CHRASTINA, Historical, ref. 31, p. 185.

⁵⁴ CHRASTINA, Peter. Historická geografie a GIS v archeológii. In BUJNA, Jozef – FURMÁNEK, Václav – WIEDERMANN, Egon (eds.). *Staré Slovensko 1. Archeológia ako historická veda*. Nitra: AÚ SAV, 2013, s. 90. Zdrojom inšpirácií pre environmentálno-historický výskum krajiny a jej využívania v novoveku môžu byť niektoré diela z prostredia prírodných vied: MIKLÓS, Ladislav et al. *Prírodné podmienky a kultúra využitia krajiny (Kultúrno-historické a krajinno-ekologické podmienky rozvoja Banskej Štiavnice, Svätého Jura a Liptovskej Tepličky)*. Banská Štiavnica: Nadácia UNESCO – Chair for Ecological Awareness, 1996, OLAH, Branislav. *Vývoj využi-*

Historický (prehistorický) *land use* vychádza z premisy, že pôda⁵⁵ je jednou zo základných zložiek prírodného (i životného) prostredia a zároveň výrobným prostriedkom – prírodnou základňou poľnohospodárstva. Štruktúra a veľkosť (výmera) plôch z hľadiska využívania krajiny na skúmanom území sa vyhodnocuje prostredníctvom tematickej (rekonštrukčnej) mapy historického *land use* (obr. 1). Priestorová dispozícia týchto plôch – tried využívania krajiny (TVK) – odráža ekonomický a environmentálny potenciál modelového regiónu v meniacich sa podmienkach vývoja ľudskej spoločnosti. Napriek obmedzeným možnostiam identifikácie prírodných a spoločenských aspektov zmien krajiny (angl. *driving forces*)⁵⁶ táto metóda podporuje aplikáciu terénneho mapovania TVK. Ďalšou z metodík historického *land use* je klasifikácia tried krajinnej pokrývky CORINE *Land Cover*.

Obr. 1. Rekonštrukčná mapa historického *land use/landscape use* vyhotovená na podklade mapy I. voj. mapovania z roku 1782/85.

Zdroj: CHRASTINA – BOLTIŽIAR, *Historicko-kultúrnogeografické*, ref. 51, s. 25.

tia krajiny Podpoľania. Starostlivosť o kultúrnu krajinu prechodnej zóny Biosférickej rezervácie Poľana. Zvolen: TU, 2003, s. 49-57, OLAH, Branislav et al. Vývoj využitia krajiny slovenských biosférických rezervácií UNESCO. Zvolen: FEE TU – Slovenský národný komitét pre program Človek a biosféra UNESCO, 2006, s. 41-114, RAŠKA, Pavel et al. Adaptabilita a resilience. Studie k integrujúcim prístupom v geografickém výzku. Ústí nad Labem: UJEP, 2014, ŠOLCOVÁ, Lucia. Komparácia zmien krajiny obcí Radobica, Veľké Pole a Píla v rokoch 1780 – 2007. In *Geografické štúdie*, 2009, roč. 13, č. 2, s. 87-92.

⁵⁵ Uvažujeme o entite poľnohospodárska pôda (orná pôda, trvalé trávne porasty – lúky a pasienky, trvalé kultúry), pretože napr. pasienky mali význam pri prevažne extenzívnom spôsobe hospodárenia v eneolite.

⁵⁶ BIČÍK, Ivan et al. Vývoj využití ploch v Česku. Praha: ČGS, 2010, s. 60-66.

Komplexnejší pohľad na vývoj využívania krajiny a zmeny životného prostredia v konkrétnych časových horizontoch umožňuje multitemporálna analýza.⁵⁷ V praxi ide o štúdium dynamiky TVK (príp. tried krajinnej pokrývky CORINE Land Cover) v prostredí geografických informačných systémov (GIS). Evalvácia pozostáva z pozorovania a vyhodnotenia zmien plošných relácií jednotlivých areálov TVK/tried CORINE Land Cover na sérii tematických alebo tiež rekonštrukčných máp identického územia a štatistického spracovania získaných údajov pomocou numerickej a grafickej analýzy (tab. 1, diagram 1).⁵⁸

Triedy CORINE Land Cover	kód	1782/84		1863		1941	
		ha	%	ha	%	ha	%
Nesúvislá sídelná zástavba	112	8,2	0,5	10,4	0,7	37,2	2,5
Cestná a železničná sieť a príľahlé areály	122	7,1	0,5	6,6	0,4	22,7	1,5
Nezavlažovaná orná pôda	211	84,0	5,6	220,3	14,6	571,3	37,9
Vinohrady	221	0,0	0,0	0,0	0,0	7,5	0,5
Ovocné sady a plantáže	222	19,7	1,3	14,0	0,9	54,3	3,6
Trávne porasty (lúky a pasienky)	231	265,0	17,6	209,3	13,9	171,0	11,3
Listnaté lesy	311	1 125,0	74,6	884,4	58,6	518,0	34,3
Uzavreté nízke husté kroviny	322	0,0	0,0	163,5	10,8	127,0	8,4
Súčet		1 509,0	100,0	1 509,0	100,0	1 509,0	100,0

Tab. 1. Vývoj tried CORINE Land Cover v rokoch 1782/84 – 1941.
Zdroj: CHRASTINA – KŘOVÁKOVÁ – BRŮNA, Zmeny, ref. 51, s. 390.

Na detailnejšie štúdium súvislostí medzi ponukou (vlastnosťami) a využitím krajiny v rôznych obdobiach dejín možno použiť priestorovo integrovaný model geoekologických (prírodných krajinných) typov (GT) a subtypov (GsT). GT/GsT s charakteristickými vlastnosťami totiž v zásade určujú priestorovú organizáciu súdobého využitia krajiny na topickej až regionálnej úrovni ako ukazovatele antropogénnych zmien krajiny a životného prostredia na území. Aktivity človeka

⁵⁷ OŤAHEL, Ján – FERANEC, Ján. Výskum zmien krajinnej pokrývky pre poznanie vývoja krajiny. In Geographia Slovaca 10, 1995, Bratislava: GÚ SAV, s. 187-190.

⁵⁸ Bližšie BRŮNA, Vladimír – KŘOVÁKOVÁ, Kateřina – CHRASTINA, Peter. Paměť mostecké krajiny – delete a restart. In BÁRTA, Miroslav – KOVÁŘ, Martin et al. Kolaps a regenerace. Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha: Academia, 2011, s. 794-795, CHRASTINA, Peter. Krajina Veľkého Bánhedeša a jej premeny. In Acta Nitriensiae 10. Nitra: FF UKF, 2008, s. 74-94, CHRASTINA, Peter – BOLTÍZIAR, Martin. Vývoj využívania krajiny slovenskej enklávy Šára. In KOVÁČOVÁ, Anna – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.). Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu života v Dabaši-Šára. Békešská Čaba: VÚSM, 2011, s. 251-261.

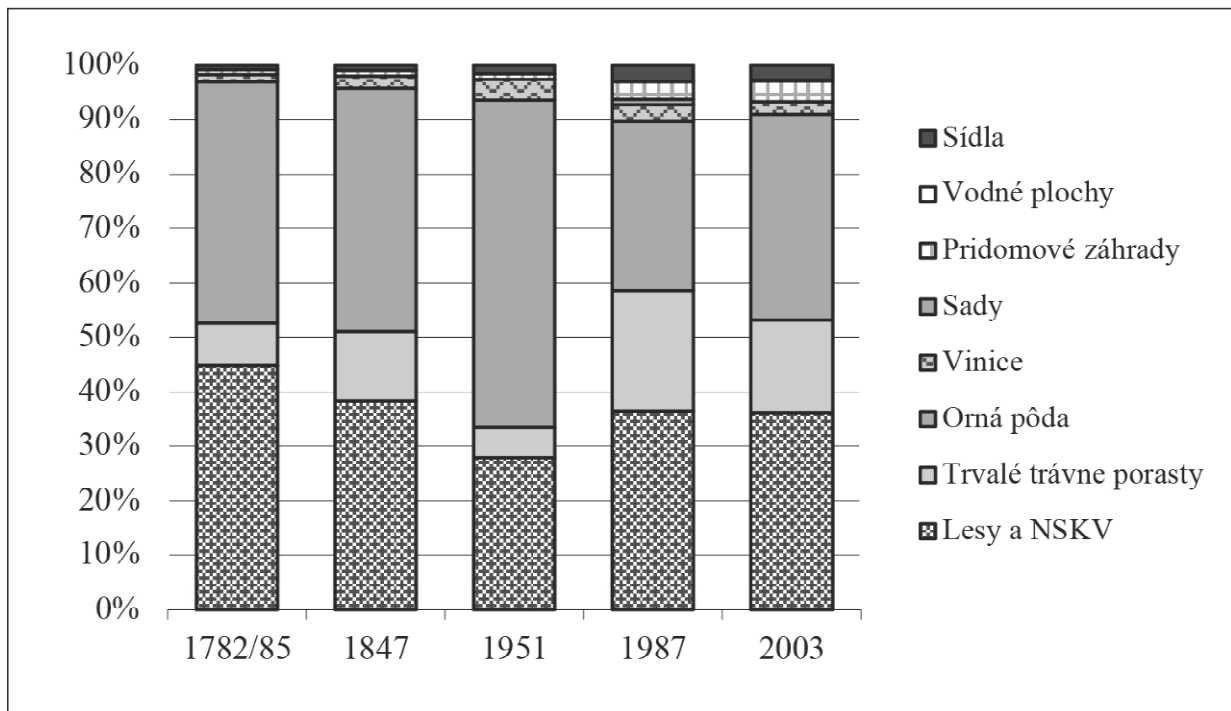

Diagram 1. Vývoj tried využitia krajiny v rokoch 1782/85 – 2003.

Zdroj: CHRASTINA – BOLTIŽIAR, *Historicko-kultúrnogeografické*, ref. 51, s. 24.

v prehistorickom období boli oproti historickým epochám zrejme viac limitované parametrami prírodného prostredia. Prírodné bariéry, presnejšie vlastnosti prvkov – komponentov geoeologickej štruktúry miestnej krajiny (georeliéf, mikroklíma, druh podzemnej vody, pôdny druh/typ atď.) –, pôsobili na prítomnosť a lokáciu archeologických fenoménov na území. Poloha a rozmiestnenie sídlisk a pohrebísk v miestnej krajine tvorenej množinou GT/GsT tak odrážajú vlastnosti a charakter geoeologických väzieb medzi materiálnymi a energetickými komponentmi krajiny v konkrétnom areáli (diagram 2). Tieto parametre zároveň predstavujú limity antropickej exploatacie územia v danom období.⁵⁹

„Plastickejšie“ pochopenie synergického vzťahu medzi krajinou a jej využívaním človekom s dôrazom na vertikálne procesy⁶⁰ umožňujú modely nanochór s antropogénnymi topovariantmi.⁶¹ Východiskom pri ich konštrukcii je typizácia konštruovaná spôsobom prekrývania analytických máp geoeologickej

⁵⁹ CHRASTINA, Peter. Vývoj krajiny ako fenomén environmentálnych dejín (na príklade Trenčianskej kotliny a jej horskej obruby). In *Historická geografie* 33. Praha: HiÚ AV ČR, 2005, s. 12, CHRASTINA, Vývoj využívania, ref. 31, s. 141-175. Porovnaj tiež WIEDERMANN, Egon. *Archeoenvironmentálne štúdie prehistorickej krajiny*. Nitra: FF UKF, 2003, GOJDA, Martin. *Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny*. Praha: Academia, 2000, BENEŠ, Jaromír – BRŮNA, Vladimír (eds.). *Archeologie a krajinná ekologie*. Most: Nadace Projekt Sever, 1994. *Archetypy krajiny z prírodovedného hľadiska* približuje dielo HREŠKO, Juraj – PETLUŠ, Peter (eds.). *Atlas archetypov krajiny Slovenska*. Nitra: FPV UKF, 2015.

⁶⁰ Reprezentuje ich vzťah geologického substrátu, pôdneho krytu (jeho hrúbka, pôdny druh/typ) a land use v príslušnom období.

⁶¹ CHRASTINA, Peter. *Vinohradníctvo a rybníkářství v Trenčíne a jeho okolí*. In *Historická geografie*, 2010, roč. 36, č. 1, s. 73-98, CHRASTINA, Peter. *Rekonstrukcia a prognóza vývoja archetypu poľnohospodárskej krajiny na území mesta Trenčín. Deväť krajín lokality Veľká hora – ad finitum alebo ad continuandum?* In CHODĚJOVSKÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert (eds.). *Krajina jako historické jeviště*. Praha: HiÚ AV ČR, 2012, s. 387-418; 436-437.

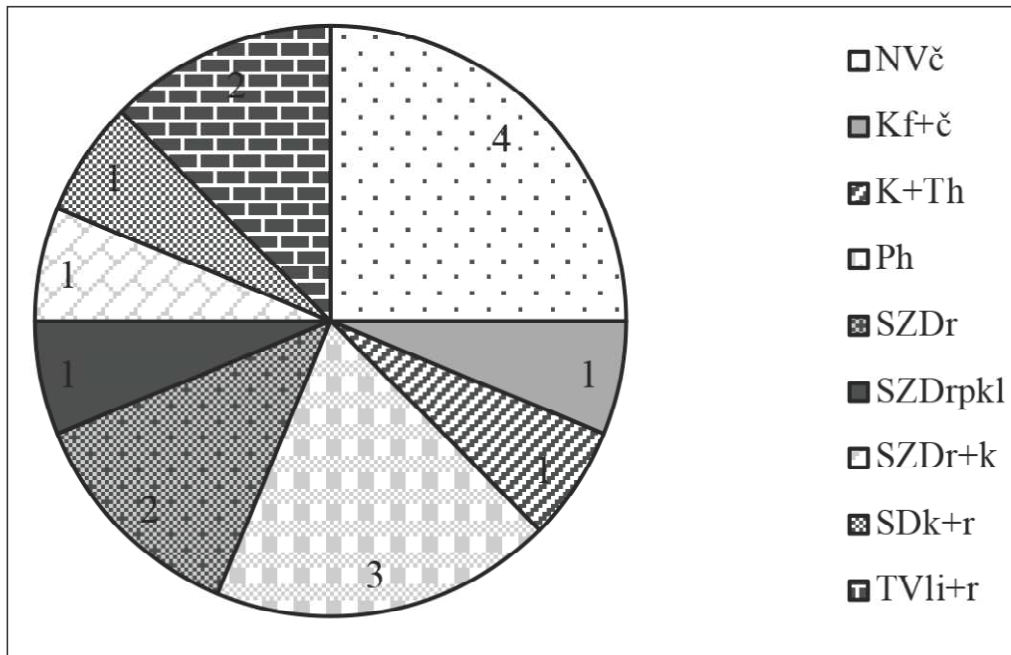
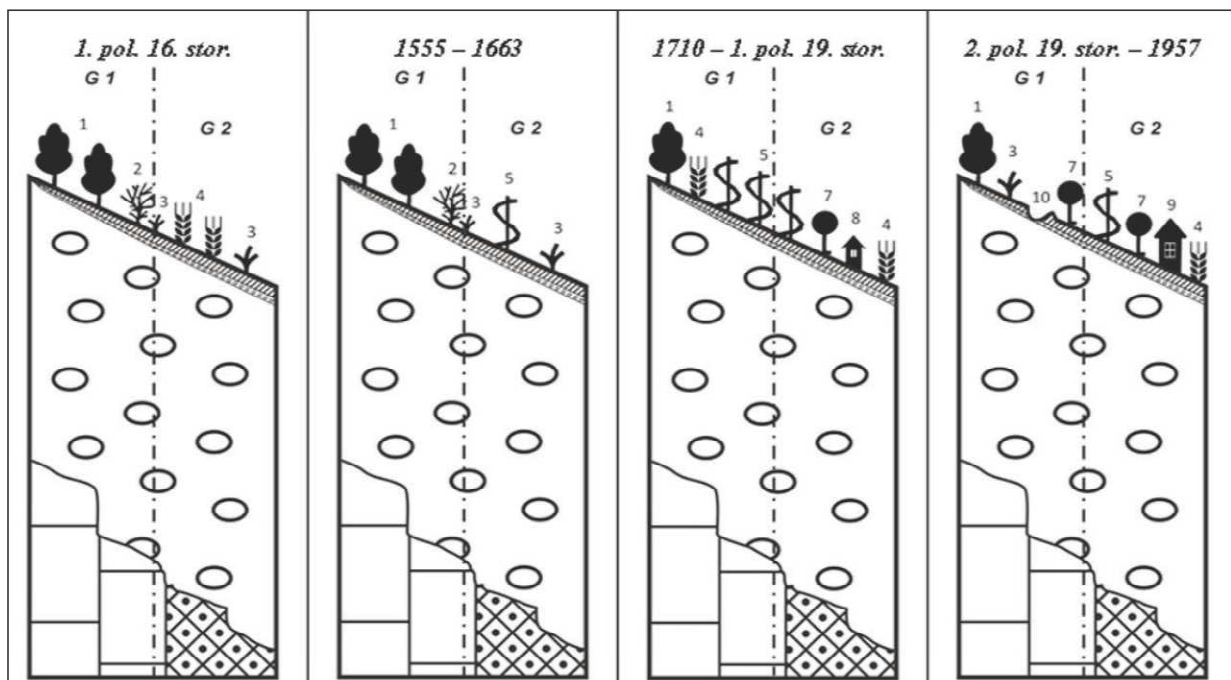

Diagram 2. Početnosť archeologických lokalít zo železnej doby v rámci GsT.

Zdroj: CHRASTINA, *Vývoj krajiny*, ref. 59, s. 13.

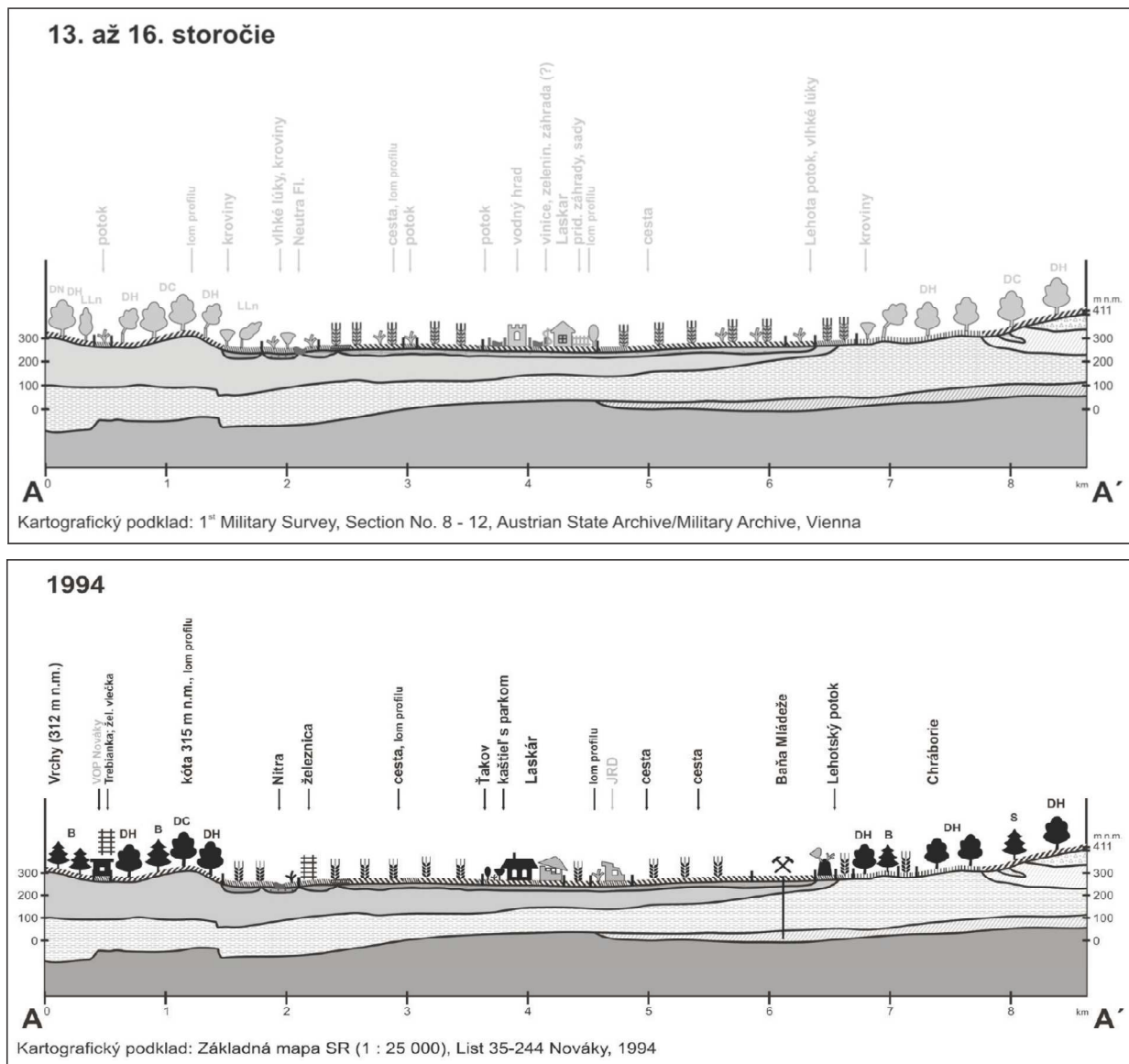
(komplexnej fyzickogeografickej) štruktúry krajiny. Databázu z podkladových máp možno doplniť výsledkami terénneho výskumu, ktoré sa realizujú na výskumnej ploche – tessere. Súdobý *land use* na nanochóre indikujú antropogénne topovarianty reprezentované obrázkovými a symbolickými mapovými znakmi. Ako zdroj informácií o využívaní miestnej krajiny v danom období slúžia historické, príp. historickogeografické a archeologické pramene (vrátane archeobiódát). Statický charakter jednotlivých modelov možno „zdynamizovať“ pomocou temporálnej analýzy, čiže ich zoradením v časovej postupnosti (obrázok 2).

Obr. 2. Modelovanie historického *land use* na príklade nanochóry horského svahu.

Zdroj: CHRASTINA, *Rekonštrukcia*, ref. 61, s. 411 – 413.

Identifikáciu horizontálnych a vertikálnych väzieb a vzťahov medzi prírodnými komponentmi miestnej krajiny v chorickéj dimenzii a ich využívaním človekom v historickom (i prehistorickom) období umožňuje metóda profilov kultúrnokrajinných vrstiev (obr. 3).⁶²

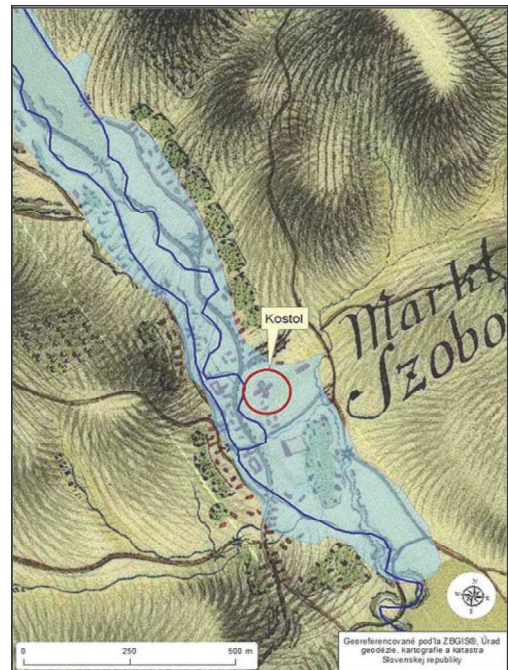
Obr. 3. Modelovanie historického land use na profiloch kultúrnokrajinných vrstiev z 13. - 16. storočia a z roku 1994. Autor: P. CHRASTINA (hore).
Zdroj: CHRASTINA - LUKÁČ, Rekonštrukcia, ref. 62, s. 447 (dole).

Kultúrnokrajinná vrstva (KKV) je súbor kultúrnokrajinných prvkov (foriem využitia zeme alebo tried využívania krajiny/krajinnej pokrývky) s časovo a priestorovo blízkymi súradnicami. Súčasnú kultúrnu krajinu tvorí konkrétny počet

⁶² CHRASTINA, Peter. Profily kultúrnokrajinných vrstiev - metóda výskumu (nielen) industriálnej krajiny (na príklade mesta Nováky). In *Historická geografie*, 2011, roč. 37, č. 1, s. 167-183, CHRASTINA, Peter - LUKÁČ, Rastislav. Rekonštrukcia industriálnej krajiny mesta Nováky a jeho zázemia na profiloch kultúrnokrajinných vrstiev. In *Geografie. Sborník České geografické společnosti*, 2012, roč. 117, č. 4, s. 434-456, LUKÁČ, Rastislav - CHRASTINA, Peter. Výskum krajiny metódou profilov kultúrnokrajinných vrstiev. In *KONTEXTY kultúry a turizmu*, 2011, roč. 4, č. 1, s. 17-26.

kultúrnokrajinných vrstiev. Tieto nefungujú autonómne, ale v procese vývoja kultúrnej krajiny dochádza k ich vzájomnému prelínaniu, keď mladšia kultúrnokrajinná vrstva „prekrýva“ staršiu, z ktorej sa v aktuálnom časovom horizonte zachovali (pre)historické krajinné štruktúry. Východiskom k tvorbe profilu KKV je vlastný profil georeliéfu územia (vytyčuje ho profilová línia) a profilový pás. Profilový pás (nad a pod profilom) slúži pri analýze geoekologických charakteristík skúmaného územia, ktoré zohrávajú význam pri priestorovom rozložení foriem využitia zeme alebo tried využívania krajiny v miestnej krajine. Komplexný fyzickogeografický (geoekologický) profil krajiny na profilovej čiare dopĺňajú obrázkové a symbolické mapové znaky, ktoré vyjadrujú stav prehistorického alebo historického *land use* na profilovej línii zakreslenej na kartografickom podklade – mape. Takto vzniknutý profil kultúrnokrajinnnej vrstvy predstavuje zjednodušený model kultúrnej krajiny skúmaného územia. Databáza využívania krajiny na profilovej línii je identická s modelmi nanochór s antropogénnymi topovariantmi. Aj v tomto prípade možno profily KKV „zdynamizovať“ pomocou multitemporálnej analýzy.

V rámci environmentálnej histórie nájde uplatnenie aj metóda vnímania (percepce) historickej krajiny a životného prostredia. Percepčia krajiny zachytená v písomných či obrazových prameňoch odráža vlastnosti vonkajšieho sveta (jeho fyzickú podstatu vnímanú zmyslami), ktoré pôsobili na autora dobovej správy, obrazového prameňa (krajinomáľba, veduta, fotografia...) alebo tematického výskumu.⁶³ Vzťah ľudského jedinca a krajiny je totiž determinantom kultúrotvorných a identifikačných procesov. Jedným z výsledkov tohto vzťahu je *genius loci*, duch miesta ako sociokultúrny konštrukt (využívaný v humanitných, spoločenských aj behaviorálnych vedách) aj ako parciálny druh komplexnej identity spoločenstva a priestoru, v ktorom jestvuje.⁶⁴

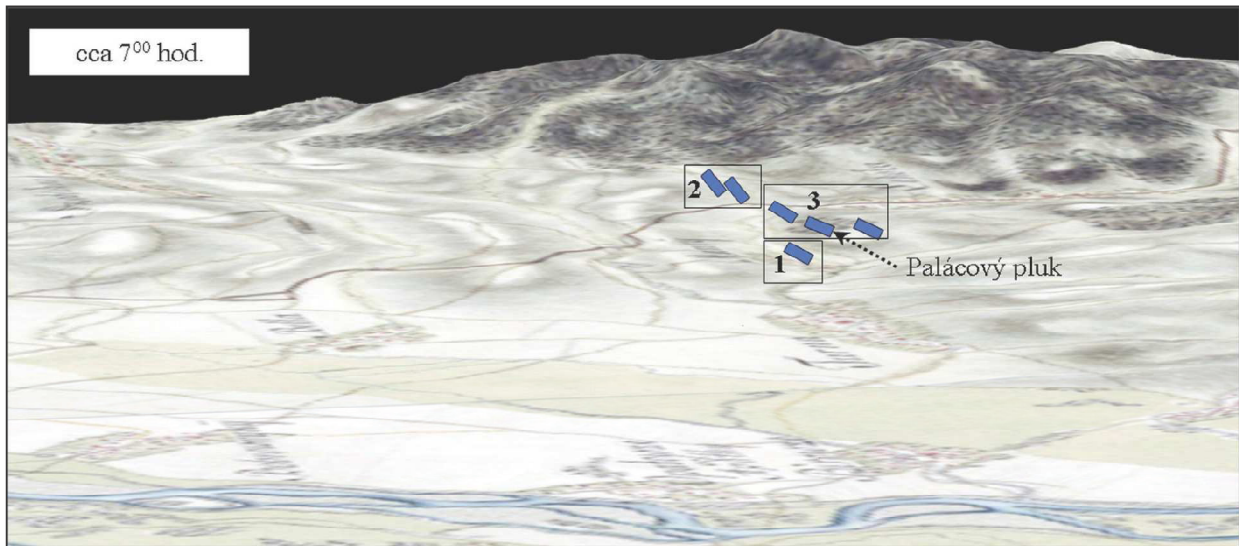
Obr. 4. Vizualizácia inundačnej zóny Teplice v intraviláne Sobotišta na mape I. voj. mapovania z roku 1782/84.

Autor: J. TROJAN.

⁶³ CHRASTINA, Peter. Vnímanie krajiny v minulosti – historická krajina slovenskej enklávy Békešská Čaba dnes. In *Historická geografia*, 2009, roč. 35, č. 1, s. 289. Metódu percepce historickej krajiny použili aj bádatelia z prostredia českej historiografickej (historickogeografickej) a kultúrnoantropologickej školy: MATOUŠEK, Václav. Třebel. *Obraz krajiny s bitvou*. Praha: Academia, 2006, ŠIMŮNEK, Robert. *Velkoplošný obraz krajiny jako reprezentativní dekorace interiéru. Mapa třeboňského panství z roku 1684*. In CHODĚJOVSKÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert (eds.). *Krajina jako historické jeviště*. Praha: HiÚ AV ČR, 2012, s. 81-104; 422-423, ŽEMLIČKA, Josef. *Krajina z lodi spatřená. Inspekční cesta Václava II. z Prahy vzhůru po Vltavě*. In CHODĚJOVSKÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert (eds.). *Krajina jako historické jeviště*. Praha: HiÚ AV ČR, 2012, s. 23-40; 419-420.

⁶⁴ Bližšie LENOVSÝ, Ladislav. Identity as an Instrument for Interpreting the Socio-cultural Reality. In *European Journal of Science and Theology*, 2015, vol. 11, no. 5, pp. 171-184, LENOVSÝ, Ladislav. Piešťany – Multicultural Space. In *Český lid*, 2009, vol. 96, no. 4, pp. 339-358,

Geografické informačné systémy (GIS) umožňujú štúdium a vizualizáciu priestorových vzťahov, sídelných štruktúr a objektov v krajine (obr. 1, 4) s adekvátnym využitím v historickom výskume – a teda aj v environmentálnych dejinách.⁶⁵ Modelovanie antropického impaktu v historickej krajine, ako aj tematické rekonštrukcie bitiek alebo ich konkrétnych fáz (obr. 5)⁶⁶ sa dajú realizovať prostredníctvom digitálnych terénnych modelov (2,5D, resp. 3D).⁶⁷

Obr. 5. 2,5D model bojiska bitky pri Trenčíne (1708) vyhotovený na podklade máp I. voj. mapovania s rekonštruovaným postavením kuruckej pechoty.

Zdroj: CHRASTINA, *Krajina*, ref. 66, s. 46.

LENOVSKÝ, Ladislav. Identita – (Dnes) tovar ako každý iný(?). In *Filozofia*, 2005, roč. 60, č. 7, pp. 536-541. Sociálnogeografické prístupy k vnímaniu krajiny na mikroregionálnej úrovni sumarizuje napr. TROJAN, Jakub. A comparison of methodological guides for creating microregional strategies of Central European rural areas. Case study: Czech Republic. In *HUMAN GEOGRAPHIES – Journal of Studies and Research in Human Geography*, 2012, vol. 6, no. 1, pp. 19-24.

⁶⁵ OWENS, Jack B. What Historians Want from GIS. In *Arc News*, 2007, vol. 29, no. 2, pp. 4-6. Dostupné na internete: <<http://www.esri.com/news/arcnews/summer07/articles/what-historians-want.html>>, OWENS, Jack B. et al. A Geographic Information Systems (GIS). Training manual for Historians and Historical Social Scientists. pp. 2-4; 8-9. Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/8438126/A_Geographic_Information_Systems_GIS_Training_Manual_for_Historians_and_Historical_Social_Scientists>. Potenciál GIS v (aplikovanej) histórii, historickej geografii a archeológii na Slovensku približujú napr. tieto diela: CHRASTINA, ref. 54, s. 89-94, CHRASTINA, Peter. The Geographical Information Systems (GIS) in Historical Geography. In ROMAN-NEGOI, Ana Maria – MÂRZA, Eva (eds.). *Cercetarea și Perspectivele Digitalizării*. Cluj-Napoca: Argonaut, 2009, pp. 87-92, ŽUPČÁN, Ladislav. Platforma Košického hradu v dejinách Abovsko-turnianskej stolice. In *Studia Historica*. Košice: FF UPJŠ, 2012, s. 292-310, ŽUPČÁN, Ladislav. Vplyvy historických momentov na mnohotvárnú podobu hradu Slanec. In *Studia Historica Nitriensia* 15. Nitra: FF UKF, 2010, s. 315-334.

⁶⁶ CHRASTINA, Peter. Krajina v bitke – bitka v krajine. Vojenské a historickogeografické aspekty bitky pri Hámroch (1708). In *Historická geografie*, 2013, roč. 39, č. 1, s. 21-48.

⁶⁷ Digitálne terénne modely a rekonštrukčné mapy krajiny urbánnych štruktúr (miest) sú sprístupnené na stránkach Historického ústavu AV ČR, v. v. i. Dostupné na internete: <<http://www.towns.hiu.cas.cz/>>.

Záver

V ostatných dvoch decéniách pozorujeme na Slovensku rastúci záujem niektorých bádateľov, historikov a historických geografov o environmentálne dejiny. Možno diskutovať o tom, či ide o módnu záležitosť, túžbu po „inakosti“ alebo reálnu snahu o komplexnejší pohľad na vzťah človeka a životného prostredia v minulosti. Zámer tvorivej aktivity jednotlivcov je zrejmý: aktualizovať pozitivisticky orientovaný prístup k (rámcovej) rekonštrukcii historickej prírody, krajiny a životného prostredia v humanitných vedách. Prírodno-kultúrny charakter problematiky s obrazom človeka totiž vytvára predpoklady na prekonanie malého dôrazu na celostné (celostnejšie) vnímanie koexistencie človeka a prírody v dejinách, ktorý je v (modernej) histórii neudržateľný.⁶⁸

Doterajší vývoj environmentálnej histórie možno zhrnúť do dvoch etáp. Prvé obdobie (približne do konca 80. rokov 20. storočia) sa vyznačuje negativistickým pohľadom na životné prostredie človeka (poškodzovanie krajiny, vyčerpanie prírodných zdrojov a i.).⁶⁹ Predstavitelia formátu D. Worstera dúfali, že takýmto spôsobom lepšie spoznajú podstatu daných problémov, ich vznik, históriu a udržateľnosť či presnejšie neudržateľnosť.

Pre druhú vývojovú fázu environmentálnych dejín je príznačný záujem o komplexnejší, integrovaný prístup k štúdiu antropicky podmienených zmien životného prostredia a jeho využitie v manažmente kruciálnych, teda aj environmentálnych problémov súčasnosti. V popredí vedeckého záujmu figuruje viacero tém: poškodzovanie životného prostredia a identifikácia pokusov o jeho ochranu a revitalizáciu (ako celku, príp. jeho vybraných zložiek – les, ovzdušie, poľnohospodárska pôda)⁷⁰, environmentálne myslenie⁷¹ a i.

Objekt a predmet environmentálnych dejín a historiografie sú identické: Ľudská spoločnosť, resp. dejiny Ľudskej spoločnosti. V širšom slova zmysle predmet environmentálnej histórie predstavujú vzťahy človeka (spoločnosti) a životného prostredia v minulosti. Životné prostredie (krajina) v histórii spravidla figuruje ako statický prírodný rámec Ľudských dejín. Environmentálna história, naopak, kladie dôraz na prírodu: životné prostredie/krajinu poníma ako aktívneho činiteľa ovplyvňujúceho vývoj Ľudských dejín.

Inter- až transdisciplinaritu odboru odrážajú jeho pracovné postupy, metodiky a metódy. Niektoré z nich sme identifikovali a stručne charakterizovali, čím sme splnili posledný z cieľov vytýčených v úvode.

⁶⁸ Pozri tiež HOLEC, Človek, ref. 31, s. 12, 14.

⁶⁹ Bližšie napr. CLAPP, Brian, William. *An Environmental History of Britain: Since the Industrial Revolution*. New York: Longman, 1994, CIOC, Mark. *The Impact of the Coal Age on the German Environment: A Review of the Historical Literature*. In *Environment and History*, 1998, vol. 4, no. 1, pp. 105-124.

⁷⁰ CHRASTINA, Vývoj využívania, ref. 31. Pozri tiež GOUDIE, Andrew. *The Human Impact on the Natural Environment: Past, Present and Future*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006, SZABÓ, Péter. *Woodland and Forsts in Medieval Hungary*. Oxford: Archaeopress, 2005, HRONČEK, Pavel. *Antropogénne vplyvy na vývoj krajiny maloplošných chránených území (na príklade Ipeľskej kotliny)*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu UMB, 2008.

⁷¹ Bližšie CRONON, William. *Changes in the Land: Indians, Colonists and the Ecology of New England*. New York: Hill and Wang, 1983.

Môžu environmentálne dejiny nahradiť históriu v podobe, v akej ju poznáme? Na základe vyššie uvedeného sa domnievame, že environmentálne dejiny sú alternatívnym, v súčasnosti (najmä v zahraničí) diskutovaným konceptom historiografie.⁷² Ak teda máme odpovedať na otázky zmysluplnosti alebo opodstatnenosti existencie a etablovania sa environmentálnej histórie ako samostatnej disciplíny, ktorá by integrovala humanitné odbory a časť prírodných vied, konštatujeme nereálnosť takéhoto zámeru. Otázku holistického štúdia životného prostredia človeka v minulosti vrátane jeho rámcovej rekonštrukcie zasa dokáže saturovať súčasná (environmentálno-kultúrno-geografická) koncepcia historickej geografie⁷³, obohatená o prístupy a databázy z prostredia archeológie, krajinnej ekológie, geografie a iných disciplín.

Naša sonda do problematiky konceptualizácie environmentálnych dejín na Slovensku je iba rámcová. Jedným zo zámerov predloženej štúdie bolo totiž začať konštruktívny dialóg o obsahu a ďalších aspektoch predmetnej disciplíny medzi odborníkmi (nielen) z prostredia domácej historickej obce. Diskutované témy a ich kontexty sa môžu dotýkať rôznych problémov a výziev, ktoré súvisia s historickou vedou a environmentálnymi dejinami (nielen) na Slovensku (napr. inštitucionalizácia odboru, edukácia problematiky na VŠ, praktické využitie výsledkov bádania v plánovacej a rozhodovacej sfére a pod.).

Zoznam literatúry a internetových zdrojov:

Monografie:

- BAYERL, Günter – FUCHSLOCH, Noramn – MEYER, Thorsten (eds.). Umweltgeschichte. Methoden, Themen, Potentiale. Hamburg: Waxmann, 1996, 333 p.
- BENEŠ, Jaromír – BRŮNA, Vladimír (eds.). Archeologie a krajinná ekologie. Most: Nada-ce Projekt Sever, 1994.
- BIČÍK, Ivan et al. Vývoj využití ploch v Česku. Praha: ČGS, 2010.
- BLATTER, Michael. The Goddess and the Bull. Çatalhöyük: An Archaeological Journey to the Dawn of Civilization. New York: Free press, 2005.
- BOLTIŽIAR, Martin – CHRASTINA, Peter – KRAMÁREKOVÁ, Hilda et al. Výskum krajiny v príkladových štúdiách. Nitra: FPV UKF, 2014.
- CLAPP, Brian, William. An Environmental History of Britain: Since the Industrial Revolution. New York: Longman, 1994.
- CRONON, William. Changes in the Land: Indians, Colonists and the Ecology of New England. New York: Hill and Wang, 1983.
- GOJDA, Martin. Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny. Praha: Academia, 2000.
- GOUDIE, Andrew. The Human Impact on the Natural Environment: Past, Present and Future. Oxford: Blackwell Publishing, 2006.

⁷² Multiplikačný efekt environmentálnej histórie zohľadňuje napr. právna veda. Bližšie POTASCH, Peter. Inštitúty environmentalizmu a environmentálnej histórie ako spoločenské fenomény a stimuly tvorby práva. In Magister Officiorum, 2011, roč. 1, č. 1, s. 1-8. Dostupné na internete: <https://magisterofficiorum.sk/_files/200000019-784d279472/Potasch1.pdf>.

⁷³ Alebo tiež postpozitivistická až postmoderná historická geografia. CHROMÝ, Pavel – JELEČEK, Leoš. Tři alternativní koncepce historické geografie. In Historická geografie 33. Praha: HiÚ AV ČR, 2005, s. 342.

- HREŠKO, Juraj – PETLUŠ, Peter (eds.). Atlas archetypov krajiny Slovenska. Nitra: FPV UKF, 2015.
- HOLEC, Roman. Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí. Bratislava: HiÚ SAV, 2014.
- HRONČEK, Pavel. Antropogénne vplyvy na vývoj krajiny maloplošných chránených území (na príklade Ipeľskej kotliny). Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu UMB, 2008.
- HRONČEK, Pavel. Environmental history of the landscape. Case study of Brusno. Banská Bystrica: FPV UMB, 2014.
- HUGHES, J. Donald. What is Environmental History? Cambridge: Polity Press, 2016.
- CHODĚJOVSKÁ, Eva – SEMOTANOVÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert. Historické krajiny Čech. Třeboňsko – Broumovsko – Praha. Praha: HiÚ AV ČR, 2015.
- CHRISTINA, Peter. Vývoj využívania krajiny Trenčianskej kotliny a jej horskej obruby. Nitra: FF UKF, 2009.
- MacEARCHERN, Alan, A. – TURKEL, William, J. (eds.). Method and Meaning in Canadian Environmental History. Toronto: Nelson, 2009.
- MALINIAK, Pavol. Krajina a človek Zvolenskej kotliny v stredoveku. Banská Bystrica: FHV UMB, 2009.
- MATOUŠEK, Václav. Třebel. Obraz krajiny s bitvou. Praha: Academia, 2006.
- MIKLÓS, Ladislav et al. Prírodné podmienky a kultúra využitia krajiny (Kultúrno-historické a krajinno-ekologické podmienky rozvoja Banskej Štiavnice, Svätého Jura a Liptovskej Tepličky). Banská Štiavnica: Nadácia UNESCO – Chair for Ecological Awareness, 1996.
- OLAH, Branislav. Vývoj využitia krajiny Podpoľania. Starostlivosť o kultúrnu krajinu prechodnej zóny Biosférickej rezervácie Poľana. Zvolen: TU, 2003.
- OLAH, Branislav et al. Vývoj využitia krajiny slovenských biosférických rezervácií UNESCO. Zvolen: FEE TU – Slovenský národný komitét pre program Človek a biosféra UNESCO, 2006.
- RAŠKA, Pavel et al. Adaptabilita a resilience. Studie k integrujícím přístupům v geografickém výzkumu. Ústí nad Labem: UJEP, 2014.
- SEMOTANOVÁ, Eva. Historická geografie českých zemí. Praha: HiÚ AV ČR, 2006.
- SZABÓ, Péter. Woodland and Forsts in Medieval Hungary. Oxford: Archaeopress, 2005.
- TRPÁKOVÁ, Ivana. Krajina ve světle starých pramenů. Praha: Lesnická práce, 2013.
- WIEDERMANN, Egon. Archeoenvironmentálne štúdie prehistorickej krajiny. Nitra: FF UKF, 2003.
- WILLEY, Gordon, R. – PHILLIPS, Phillip. Method and Theory in American Archaeology. Chicago: University of Chicago Press, 1958.
- WORSTER, Donald (ed.). The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History (Studies in Environment and History). Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- AGNOLETTI, Mauro – SERNERI Neri Simone. Environmental History and other Histories. A Foreword. In AGNOLETTI, Mauro – SERNERI Neri Simone (eds.). Environmental History IV. The Basic Environmental History, 2014, pp. v-xii.
- AMBRÓZY, Marián – KRÁLIK, Roman – MARTIN, José, G. Determinism vs freedom: Some ethics-social implications. In *Xlinguae*, 2017, vol. 10, no. 4, pp. 48-57
- BOCÁNOVÁ, Martina – SLOBODOVÁ-NOVÁKOVÁ, Katarína. Addressing the issues of poverty and social exclusion of the city's inhabitants on principles based on christianity. In *European Journal of Science and Theology*, 2018, vol. 14, no. 4, pp. 85-93

- BRŮNA, Vladimír – KŘOVÁKOVÁ, Kateřina – CHRASTINA, Peter. Paměť mostecké krajiny – delete a restart. In BÁRTA, Miroslav – KOVÁŘ, Martin et al. Kolaps a regenerace. Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha: Academia, 2011, s. 787-799.
- CIOC, Mark. The Impact of the Coal Age on the German Environment: A Review of the Historical Literature. In *Environment and History*, 1998, vol. 4, no. 1, pp. 105-124.
- HERMAND, Jost. Umweltgeschichte wozu? In BAYERL, Günter – FUCHSLOCH, Norman – MEYER, Thorsten (eds.). *Umweltgeschichte. Methoden, Themen, Potentiale*. Hamburg: Waxmann, 1996, pp. 303-308.
- HOLEC, Roman. Miesto a perspektívy environmentálnej histórie v systéme dejín vied a techniky. In *Veda a technika v dejinách Slovenska 5*. Liptovský Mikuláš 1991, s. 60-67.
- HOLEC, Roman. Teoretické úvahy o dejinách životného prostredia a ekologickom vedomí v stredoeurópskom kontexte. In HRONČEK, Pavel (ed.). *Quaestiones rerum naturalium. Krajina a životné prostredie Slovenska od začiatku intenzívneho využívania človekom*. Vol. 2, Supplement. Banská Bystrica: FPV UMB, 2015, s. 9-32.
- HRONČEK, Pavel. Časopriestorové transformácie krajiny Lučatínskeho prielomu (Environmentálne dejiny krajiny). In HRONČEK, Pavel (ed.). *Quaestiones rerum naturalium. Krajina a životné prostredie Slovenska od začiatku intenzívneho využívania človekom*. Vol. 2, Supplement. Banská Bystrica: FPV UMB, 2015, s. 99-170.
- HRONČEK, Pavel. História krajiny a environmentálne dejiny krajiny. In *Zborník Kysuckého múzea 16*. Čadca: Kysucké múzeum, 2014, s. 9-21.
- HRONČEK, Pavel. Možnosti využitia interdisciplinárnych výskumných metód v histórii, pri výskume historickej krajiny a historických krajinných prvkov. In *Zborník Kysuckého múzea 16*. Čadca: Kysucké múzeum, 2014, s. 21-64.
- HRONČEK, Pavel. Prehistória a protohistória vo vzťahu k environmentálnym dejinám. In *Acta regionalia*, 2016, roč. 12, č. 1-2, s. 462-475.
- HRONČEK, Pavel. Problematika environmentálnych dejín na Slovensku. In *Forum Historiae*, 2017, roč. 11, č. 1, s. 8-18.
- HUDEČEK, Ondřej. K několika důvodům nezájmu o environmentální dějiny mezi českými historiky a historičkami. In *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2012, roč. 7, č. 2, s. 246-261.
- HUGHES, Donald, J. Three dimension of Environmental History. In *Environment and History*, 2008, vol. 14, no. 3, pp. 319-330.
- CHRASTINA, Peter. Dudváh, Blava a Holeška v Notíciách Nitrianskej stolice (historicko-geografický výskum a environmentálne dejiny). In *Forum Historiae*, 2017, roč. 11, č. 1, s. 52-64.
- CHRASTINA, Peter. Historical Geography in the 21st Century. In *Annales Univ. Apulensis. Series Historica* 13, 2009, pp. 183-195.
- CHRASTINA, Peter. Historická geografia a GIS v archeológii. In BUJNA, Jozef – FURMÁNEK, Václav – WIEDERMANN, Egon (eds.). *Staré Slovensko 1. Archeológia ako historická veda*. Nitra: AÚ SAV, 2013, s. 89-94.
- CHRASTINA, Peter. Historická geografia na Slovensku: minulosť, súčasnosť a perspektívy. In *Historická geografie* 33. Praha: HiÚ AV ČR, 2005, s. 420-432.
- CHRASTINA, Peter. Humanitné vedy a výskum krajiny. In *Studia Oecologica*, 2010, roč. 4, č. 2, s. 3-17.
- CHRASTINA, Peter. Krajina a jej využívanie ako fenomén historickogeografického výskumu. Teoretické aspekty. In *Acta Nitriensiae 16*. Interdisciplinárne dialógy. Nitra: FF UKF, 2014, s. 81-114.
- CHRASTINA, Peter. Krajina ako jeden zo styčných fenoménov prírodných a spoločenských vied. In *Acta Nitriensiae 4*. Nitra: FF UKF, 2001, s. 333-344.

- CHRASTINA, Peter. Krajina v bitke – bitka v krajine. Vojenské a historickogeografické aspekty bitky pri Hámroch (1708). In *Historická geografie*, 2013, roč. 39, č. 1, s. 21-48.
- CHRASTINA, Peter. Krajina Veľkého Bánhedeša a jej premeny. In *Acta Nitriensiae* 10. Nitra: FF UKF, 2008, s. 74-94.
- CHRASTINA, Peter. Les v industriálnej krajine Prievidzskej kotliny (rekonštrukcia vývoja na profiloch kultúrnokrajinných vrstiev). In *Pozitívne odkazy minulosti k zefektívneniu práce v lesníctve. Zborník príspevkov z odbornej informačnej konferencie s medzinárodnou účasťou 25.-26. apríla 2012 vo Zvolene*. Zvolen: LESY SR, 2013, s. 114-124.
- CHRASTINA, Peter. Pivnica: krajina – človek – kultúra slovenskej enklávy v srbskej Báčke. In *Svedectvá slovenského dolnozemskeho bytia. Aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 187-201.
- CHRASTINA, Peter. Profily kultúrnokrajinných vrstiev – metóda výskumu (nielen) industriálnej krajiny (na príklade mesta Nováky). In *Historická geografie*, 2011, roč. 37, č. 1, s. 167-183.
- CHRASTINA, Peter. Rekonštrukcia počasia v regióne stredného Podunajska a priľahlej časti Podunajskej nížiny v 2. polovici 2. storočia. In *Historická geografie* 30. Praha: HiÚ AV ČR, 1999, s. 41-51.
- CHRASTINA, Peter. Rekonštrukcia a prognóza vývoja archetypu poľnohospodárskej krajiny na území mesta Trenčín. Deväť krajín lokality Veľká hora – ad finitum alebo ad continuandum? In *CHODĚJOVSKÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert (eds.). Krajina jako historické jeviště*. Praha: HiÚ AV ČR, 2012, s. 387-418; 436-437.
- CHRASTINA, Peter. The Geographical Information Systems (GIS) in Historical Geography. In *ROMAN-NEGOI, Ana Maria – MÂRZA, Eva (eds.). Cercetarea și Perspectivele Digitizării*. Cluj-Napoca: Argonaut, 2009, pp. 87-92.
- CHRASTINA, Peter. Vinohradníctvo a rybníkárstvo v Trenčíne a jeho okolí. In *Historická geografie*, 2010, roč. 36, č. 1, s. 73-98.
- CHRASTINA, Peter. Vnímanie krajiny v minulosti – historická krajina slovenskej enklávy Békešská Čaba dnes. In *Historická geografie*, 2009, roč. 35, č. 1, s. 288-308.
- CHRASTINA, Peter. Výskum krajiny (z aspektu historickej geografie a krajinnej archeológie). In *Folia Geographica*, 2010, roč. 40, č. 16, s. 125-142.
- CHRASTINA, Peter. Vývoj krajiny ako fenomén environmentálnych dejín (na príklade Trenčianskej kotliny a jej horskej obruby). In *Historická geografie* 33. Praha: HiÚ AV ČR, 2005, s. 9-19.
- CHRASTINA, Peter – BOLTÍŽIAR, Martin. Butín: Krajina – človek – kultúra v rumunskom Banáte. In *Studia Historica Nitriensia* 14. Nitra: FF UKF, 2008, s. 165-193.
- CHRASTINA, Peter – BOLTÍŽIAR, Martin. Historicko-kultúrnogeografické črty obcí Cápár, Čerňa a Jášť. In *ŠUSTEKOVÁ, Ivana et al. Kultúrne tradície Slovákov v oblasti Bakonského lesa*. Nitra: FF UKF, 2008, s. 7-33.
- CHRASTINA, Peter – BOLTÍŽIAR, Martin. Nové Sady: historický land use rurálneho sídla v nížinnej poľnohospodárskej krajine západného Slovenska. In *Studia Historica Nitriensia* 13. Nitra: FF UKF, 2006, s. 187-201.
- CHRASTINA, Peter – BOLTÍŽIAR, Martin. Senváclav: krajina – človek – kultúra slovenskej enklávy vo Vyšegrádskejších vrchoch. In *Studia Historica Nitriensia* 15. Nitra: FF UKF, 2011, s. 53-86.
- CHRASTINA, Peter – BOLTÍŽIAR, Martin. Vývoj využívania krajiny slovenskej enklávy Šára. In *KOVÁČOVÁ, Anna – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.). Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu života v Dabaši-Šáre. Békešská Čaba: VÚSM, 2011, s. 248-264.*

- CHRASTINA, Peter – KŘOVÁKOVÁ, Kateřina – BRŮNA, Vladimír. Zmeny krajiny v rumunskom Bihore (na príklade slovenskej enklávy Borumlak a Varzaľ). In *Historická geografia* 34. Praha: HiÚ AV ČR, 2007, s. 371-398.
- CHRASTINA, Peter – LUKÁČ, Rastislav. Rekonštrukcia industriálnej krajiny mesta Nováky a jeho zázemia na profiloch kultúrnokrajinných vrstiev. In *Geografie. Sborník České geografické společnosti*, 2012, roč. 117, č. 4, s. 434-456.
- CHRASTINA, Peter – RÁCOVÁ, Katarína – BRŮNA, Vladimír. Bridges over the Váh River in the Territory of the Nitra County in the first half of 18th Century (According to Notitia Hungariae Historico-geographica by Matthias Bel). In *Revista Transilvania*, 2015, vol. 9, no. 5-6, pp. 79-86.
- CHRASTINA, Peter – RÁCOVÁ, Katarína – ŠIMŮNEK, Robert. Ore Minerals of the Nitra County According to Notitia Hungariae Historico-geographica by Matthias Bel. In *Revista Transilvania*, 2017, vol. 11, no. 4-5, pp. 118-126.
- CHROMÝ, Pavel – JELEČEK, Leoš. Tři alternativní koncepce historické geografie. In *Historická geografia* 33. Praha: HiÚ AV ČR, 2005, s. 327-345.
- ISENBERG, Andrew, C. A New Environmental History. In ISENBERG, Andrew, C. (ed.). *The Oxford Handbook of Environmental History*. Oxford: Oxford University Press, 2014, pp. 1-20.
- JELEČEK, Leoš. Environmentalizace vědy, geografie a historické geografie. Environmentální dějiny a výzkum změn land use Česka v 19. a 20. století. In *Klaudyán. Internetový časopis pro historickou geografii a environmentální dějiny*, roč. 4, č. 1, s. 21. Dostupné na internete: <http://www.klaudyan.cz/dwnl/200701/03_jelecek.pdf>.
- JELEČEK, Leoš. Environmentální dějiny: Jejich vznik, konceptualizace a institucionální (USA, Evropa, Svět). In *Annales historici Presovensis*, 9/2010, s. 247-274.
- JELEČEK, Leoš. Nová historiografie? Environmentální dějiny v USA: Vývoj, metodologie, výsledky. In *Český časopis historický*, 1994, roč. 92, č. 3, s. 511-540.
- KOLÁŘOVÁ, Hana. Co jsou a kde se vzaly environmentální dějiny. In *Bedrník*, 2005, roč. 3, č. 1, s. 111-16.
- KONKOLY-GYURÓ, Éva. Highlight of the Landscape Historical Research. In BALÁSZ, Pál – KONKOLY-GYURÓ, Éva (eds.). *Workshop on Landscape History. Proceedings*. Sopron: University of West Hungary Press, 2010, pp. 5-10.
- KRÁLIK, Roman – ROUBALOVÁ, Marie – LENOVSÝ, Ladislav – TUSKA, Tünde – KRÁLJ-VUKSIC, Sandra. Taanit bechorim (Fast of the first-born) in Rabbinic Judaism. In *Xlinguae*, 2018, vol. 11, no. 2, pp. 17-23.
- LEKAN, Thomas – ZELLNER, Thomas. The Landscape of German Environmental History. In LEKAN, Thomas – ZELLNER, Thomas (eds.). *Germany's Nature. Cultural Landscape and Environmental history*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2005, pp. 1-14.
- LENOVSÝ, Ladislav. Identita – (Dnes) tovar ako každý iný(?). In *Filozofia*, 2005, roč. 60, č. 7, pp. 536-541.
- LENOVSÝ, Ladislav. Identity as an Instrument for Interpreting the Socio-cultural Reality. In *European Journal of Science and Theology*, 2015, vol. 11, no. 5, pp. 171-184.
- LENOVSÝ, Ladislav. Piešťany – Multicultural Space. In *Český lid*, 2009, roč. 96, č. 4, pp. 339-358.
- LENOVSÝ, Ladislav – BINETTI, José M. – JANÍKOVÁ, Mária. Ambivalence in interpretations of multiculturalism as a problem of forming ethico-axiological foundations in an integrated society. In *European Journal of Science and Theology*, 2018, vol. 14, no. 4, pp. 49-58.

- LOCHER, Fabien – QUENET, Grégory. Environmental History: The Origins, Stakes and Perspectives of a New Site for Research. In *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 2009, vol. 4, no. 56-4, pp. 7-38.
- LUKÁČ, Rastislav – CHRASTINA, Peter. Výskum krajiny metódou profilov kultúrnokrajinných vrstiev. In *KONTEXTY kultúry a turizmu*, 2011, roč. 4, č. 1, s. 17-26.
- MALINIÁK, Pavol. Les a lesná výroba v zázemí banských miest vo Zvolenskej stolici v 14. – 17. storočí. In MALINIÁK, Pavol et al. *Lesy v dejinách Zvolenskej stolice. Lesné remeslá v kultúre a zamestnaní obyvateľstva v stredoveku a ranom novoveku*. Banská Bystrica: Lesy SR; Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce, 2011, s. 29-60; 131-138.
- MALINIÁK, Pavol. Mlynárstvo na strednom Pohroní v stredoveku a na začiatku novoveku. In ŽILÁK, Ján – HRONČEK, Pavel (eds.). *Z histórie technicko-hospodárskeho využitia vodných tokov na strednom Pohroní*. Banská Bystrica: Centrum vedy a výskumu FHV UMB, 2011, s. 30-45.
- MALINIÁK, Pavol. Najstaršie zmienky o hraničných stromoch vo Zvolenskej kotline. In BENČATĽ, Tibor (ed.). *Krajinné štruktúry a mimolesná vegetácia Zvolenskej kotliny*. Banská Bystrica: Partner, 2004, s. 5-12.
- MALINIÁK, Pavol. Úlovky, dary a jelene v maštali. Sociálne a kultúrne pozadie poľovníctva vo Zvolenskej stolici. In DVOŘÁKOVÁ, Daniela et al. *Človek a svet zvierat v stredoveku*. Bratislava: VEDA, 2015, s. 393-408.
- MALINIÁK, Pavol. Vlk v stredovekej ľudovej kultúre na Slovensku. In KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav (eds.). *Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5.-6. II. 2003 v Banskej Bystrici*. Bratislava: Chronos, 2004, s. 235-246.
- McNEILL, R. John. Observations on the nature and culture of environmental history. In *History and Theory*, Theme Issue 42, 2003, p. 5-43.
- NASH, Roderick. American Environmental History: A new teaching frontier. In *Pacific Historical Review*, 1972, vol. 41, no. 3, p. 362.
- OŤAHEĽ, Ján – FERANEC, Ján. Výskum zmien krajinej pokrývky pre poznanie vývoja krajiny. In *Geographia Slovaca* 10, 1995, Bratislava: GÚ SAV, s. 187-190.
- OWENS, Jack B. What Historians Want from GIS. In *Arc News*, 2007, Vol. 29, No. 2, pp. 4-6. Dostupné na internete: <<http://www.esri.com/news/arcnews/summer07/articles/what-historians-want.html>>.
- OWENS, Jack B. et al. *A Geographic Information Systems (GIS). Training manual for Historians and Historical Social Scientists*. Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/8438126/A_Geographic_Information_Systems_GIS_Training_Manual_for_Historians_and_Historical_Social_Scientists>.
- POTASCH, Peter. Inštitúty environmentalizmu a environmentálnej histórie ako spoločenské fenomény a stimuly tvorby práva. In *Magister Officiorum*, 2011, roč. 1, č. 1, s. 1-8. Dostupné na internete: <https://magisterofficiorum.sk/_files/200000019-784d279472/Potasch1.pdf>.
- ROUBALOVÁ, Marie – ZALEC, Bojan – KRÁLIK, Roman. Meaning, necessity, and value of obedience according to the sidra „Lech-lech“ in rabbinical tradition. In *Xlinguae*, 2018, vol. 11, no. 2, pp. 51-59
- SEMOTANOVÁ, Eva. Historiografie, geografie a historická geografie – metodologické průsečníky na prahu třetího tisíciletí. In *Klaudyán: Internetový magazín pro historickou geografii a environmentální dějiny*, 2000, roč. 1, č. 1. Dostupné na internete: <<https://klaudyan.psomart.cz/clanek.php?id=11>>.
- ŠIMŮNEK, Robert. Velkoplošný obraz krajiny jako reprezentativní dekorace interiéru. Mapa treboňského panství z roku 1684. In CHODĚJOVSKÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert (eds.). *Krajina jako historické jeviště*. Praha: HiÚ AV ČR, 2012, s. 81-104; 422-423.

- ŠOLCOVÁ, Lucia. Komparácia zmien krajiny obcí Radobica, Veľké Pole a Píla v rokoch 1780 – 2007. In *Geografické štúdie*, 2009, roč. 13, č. 2, s. 87-92.
- TROJAN, Jakub. A comparison of methodological guides for creating microregional strategies of Central European rural areas. Case study: Czech Republic. In *HUMAN GEOGRAPHIES – Journal of Studies and Research in Human Geography*, 2012, vol. 6, no. 1, pp. 19-24.
- WILLIAMS Michael. The Relations of Environmental History and Historical Geography. In *Journal of Historical Geography*, 1994, vol. 20, no. 1, pp. 3-21.
- WINIWARTER, Verena (ed.). Environmental History in Europe from 1994 to 2004: Enthusiasm and Consolidation. In *Environment and History*, 2004, vol. 10, no. 4, pp. 501-530.
- WORSTER, Donald. History as Natural History. An Essay on Theory and Method. In *Pacific Historical Review*, 1984, vol. 53, no. 1, pp. 1-19.
- ŽEMLIČKA, Josef. Krajina z lodi spatřená. Inspekční cesta Václava II. z Prahy vzhůru po Vltavě. In CHODĚJOVSKÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert (eds.). *Krajina jako historické jeviště*. Praha: HiÚ AV ČR, 2012, s. 23-40; 419-420.
- ŽIGRAI, Florin. Position, meaning and tasks of meta-environmental history – some meta-scientific remarks. In JELEČEK, Leoš et al. (eds.). *Dealing with diversity. 2nd International Conference of the European Society for Environmental History Prague 2003: Proceedings*. Prague: Charles University, Faculty of Science, 2003, p. 303-304.
- ŽUPČÁN, Ladislav. Platforma Košického hradu v dejinách Abovsko-turnianskej stolice. In *Studia Historica*. Košice: FF UPJŠ, 2012, s. 292-310.
- ŽUPČÁN, Ladislav. Vplyvy historických momentov na mnohotvárnú podobu hradu Slanec. In *Studia Historica Nitriensia* 15. Nitra: FF UKF, 2010, s. 315-334.

Internetové zdroje:

- Environmental history [online]. Dostupné na internete: <https://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_history>.
- Historický atlas měst České republiky [online]. Dostupné na internete: <<http://www.towns.hiu.cas.cz/>>.

Počet znakov vrátane medzier: 49 185

Počet slov: 6549

Štúdia bola spracovaná v rámci výskumného projektu č. GAP410/12/G113 (*Výskumné centrum historické geografie*), podporovaného Grantovou agentúrou Českej republiky.